

การศึกษาและบทบาทของพระราชโอรสในการปรับปรุงประเทศ (ต่อ)

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์

พระประวัติและการศึกษา

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ทรงมีพระนามเดิมว่า พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ พระราชโอรสองค์ที่ ๒๘ ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้าจอมมารคาไหมค ประสูติเมื่อ วันอาทิตย์ เดือนอ้าย แรม ๓ ค่ำ ปีมะโรง ตรงกับวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๒๓^๑ ทรงมีพระชนิษฐาและพระอนุชาร่วมพระมารดาเดียวกันอีก ๒ พระองค์ คือ

๑. พระองค์เจ้าหญิงอรองค์อรรคยพวา สิ้นพระชนม์ตั้งแต่วัยทรงพระเยาว์
๒. พระองค์เจ้าชายสุริยงประยุรพันธ์ (กรมหมื่นไชยาศรีสุริโยภาส)

เมื่อทรงพระเยาว์ได้ศึกษาอักษรสมัยในพระบรมมหาราชวังกับพระยาอิศร-
พันธุ์โสภณ (หนู อิศรางกูร) และศึกษาภาษาอังกฤษกับนายโรเบิร์ต มอแรนต์
(Mr. Robert Morant) แล้วจึงเข้าเป็นนักเรียนในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ
เมื่อมีพระชนมายุที่จะโสกันต์ได้แล้ว สมเด็จพระบรมชนกนาถโปรดให้มีพิธี
โสกันต์ แล้วไฉนนวยเป็นสามเณร ถึง พ.ศ. ๒๔๓๖ พระชนมายุได้ ๑๓ พรรษาเศษ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จไปศึกษา
ต่อ ณ ประเทศอังกฤษ โดยเสด็จไปพร้อมกับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว)

การศึกษาเล่าเรียนของพระองค์เจ้าอากาศกรเกียรติวงศ์ ที่ประเทศอังกฤษ ทรงศึกษาร่วมกับสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธตลอดเวลา ทรงประทับอยู่ด้วยกันที่โบรตัน และแอสคอต (North Lodge Ascot)^๑ ในระยะแรกที่เสด็จถึงประเทศอังกฤษ ทรงศึกษาภาษาไทยกับพระวิจิตรวรสาส์น (เจ้าพระยายมราช, บั้น สุขุม) เมื่อพระวิจิตรวรสาส์นกลับประเทศไทยแล้ว พระมนตรีพจนกิจ (เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรน- ทราธิบดี - ม.ร.ว.เปี้ย มาลากุล) จึงได้เข้ารับหน้าที่แทนและเป็นพระอภิบาลช่วย การศึกษาในระยะนี้เป็นการจ้างอาจารย์พิเศษมาสอนยังที่ประทับ โดยทรงประทับอยู่ กับครอบครัวของมิสเตอร์และมิสซิสทอมสัน ซึ่งทำหน้าที่เป็นพระอภิบาลชาวอังกฤษช่วย

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอากาศกรเกียรติวงศ์ ทรงมีพระนิสัยชอบ การทหารเรือเป็นพิเศษ คังนั้น จึงได้ทรงเข้าศึกษาวิชาการทหารเรือชั้นต้นในโรงเรียน ชื่อ The Limes ที่เมืองกรีนวิช ซึ่งมีมิสเตอร์ลิตเติลจอห์น (Mr. Littlejohn) เป็นผู้อำนวยการ โรงเรียนนี้เป็นโรงเรียนที่สอนวิชาชั้นต้นสำหรับผู้ที่จะเตรียมตัวเข้า เป็นนักเรียนนายเรือในกองทัพเรือของอังกฤษ ซึ่งเรียกว่า (Preparatory School for Seaman Ship) เป็นโรงเรียนที่มีชื่อเสียงมากโรงเรียนหนึ่ง เพราะนักเรียนที่ จบจากโรงเรียนนี้สามารถสอบเข้าเป็นนายทหารเรือในกองทัพเรืออังกฤษได้เป็นส่วน มาก พระองค์เจ้าอากาศกรเกียรติวงศ์ได้เสด็จเข้าศึกษาในโรงเรียนนี้ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๘^๒

พระองค์เจ้าอากาศกรเกียรติวงศ์ ทรงได้รับคำชมเชยจากมิสเตอร์ลิตเติลจอห์น มากทั้งในด้านการศึกษาเล่าเรียนและความประพฤติ ทรงได้รับตำแหน่งเป็นหัวหน้าชั้นเรียน

^๑ หจข. ร.๕๓.๔๘/๗ พระมนตรีพจนกิจ กราบทูล พระเจ้านองยาเธอ กรมหลวงเทเวศร์วโรปการ ลงวันที่ ๑๔ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๓.

^๒ หจข. ร.๕๓.๔๘/๑๑ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ กราบบังคมทูล พระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๒๗ กันยายน ร.ศ. ๑๑๔.

ซึ่งทรงปกครองดูแลได้อย่างเรียบร้อยและมีระเบียบ^๑

พระองค์ทรงศึกษาอยู่ในโรงเรียนนี้ ๒ ปี ก็สำเร็จการศึกษา ต่อจากนั้นได้ทรงรับการฝึกหัดในเรือรบชื่อ ริเวนซ์ ของราชนาวีอังกฤษ ในทะเลเมดิเตอร์เรเนียน^๒ เมื่อเสร็จการฝึกในเรือแล้วก็ถึงเวลาที่จะเข้าเป็นนายทหารเรือในกองทัพเรือของอังกฤษ แต่ทางกองทัพเรือของอังกฤษมีกฎอยู่ว่าจะไม่ยอมให้ชาวต่างประเทศเข้าเรียนในกองทัพเรือของตนเป็นอันขาด เพราะกลัวว่าชาติอื่น ๆ จะล่วงรู้ความลับของตน ถ้ายอมให้ชาติใดชาติหนึ่งเข้าศึกษาแล้วก็ต้องอนุญาตแก่ชาติอื่น ๆ ด้วย^๓ มิสเตอร์เวอร์นี ได้มีจดหมายถึง มิสเตอร์แปริงตัน เลขาธิการส่วนทูลของหลอดซอสเบอร์รี (Lord Salisbury) แจ้งพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเรื่องการเล่าเรียนของพระองค์เจ้าอากาศกร เกียรติวงศ์ ซึ่งในที่สุดทางรัฐบาลอังกฤษก็โดยยอมอนุญาตให้พระองค์เจ้าอากาศกร เกียรติวงศ์เสด็จเข้าศึกษาในกองทัพเรือของอังกฤษได้^๔

พระองค์เจ้าอากาศกร เกียรติวงศ์ได้เสด็จเข้าศึกษาใน Royal Naval College ที่เมืองกรีนิช ทรงศึกษาอยู่ ๒ ปี ก็สำเร็จการศึกษา ได้ทรงเข้าสอบได้

^๑ หจข. ร.๕๓.๔๕/๑๓ มิสเตอร์ลิตเติลจอห์น ถึง มิสเตอร์เวอร์นี ลงวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๓๕.

^๒ หจข. ร.๕๓.๔๕/๑๓ กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ ทูล กรมหมื่นสมมติอมรพันธ์ ลงวันที่ ๒๓ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๖.

^๓ หจข. ร.๕๓.๔๕/๗ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๔ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๖.

^๔ หจข. ร.๕๓.๔๕/๑๓ กระทรวงต่างประเทศอังกฤษ ถึงอัครราชทูตสยาม ณ กรุงลอนดอน ลงวันที่ ๗ มีนาคม ค.ศ. ๑๘๙๖.

วิชาทหารเรือได้ที่ ๒ โดยไค้คะแนน ๓๘๗ จากคะแนนเต็ม ๑,๐๐๐ และทรงเข้าสอบ
 ไล่วิชาทหารนำร่องได้เป็นที่ ๒ เช่นเดียวกัน โดยไค้คะแนน ๘๓๗ จากคะแนนเต็ม
 ๑,๐๐๐^๑ ต่อจากนั้นจะต้องเข้าเรียนวิชาการใช้ตอร์ปิโดต่อไป แต่วิชานี้จะเรียนใน
 กองทัพเรืออังกฤษไม่ได้ เพราะทางรัฐบาลอังกฤษมีข้อกำหนดอย่างเคร่งครัดที่จะฝึกสอน
 แนะนำชาวต่างชาติ ดังนั้น พระยาประสิทธิศักดิ์การ อัครราชทูตสยาม ณ กรุงลอนดอน
 พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ และมิสเตอร์เวอร์นี จึงได้ตกลงกันจะเชิญเสด็จไปทอดพระเนตร
 และฝึกซ้อมการใช้ตอร์ปิโด และเป็นใหญ่ที่ (Firm Whitehead Torpedo Work at
 Weymouth) โดยไค้ทำการติดต่อกับเคาน์ฮอยฮอส (Count Hoyos) ขุนนาง
 เมืองออสเตรีย ซึ่งเป็นบุตรเขยของมิสเตอร์ไวท์เฮด (Mr. Whitehead)
 เคาน์ฮอยฮอสได้เชิญเสด็จพระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ ทอดพระเนตรโรงงาน
 โดยมีร้อยเอก เปน กอลเว (Captain Payne G allway) เป็นผู้ทูลชี้แจงเรื่อง
 การใช้ตอร์ปิโด ทรงทอดพระเนตรและฝึกซ้อมการใช้ตอร์ปิโดอยู่ ๒ - ๓ อาทิตย์
 ก็เสด็จไปทอดพระเนตรที่โรงงานใหญ่ที่เมืองฟิอูเม (Fiume) ประเทศออสเตรีย^๒

ต่อจากนั้นได้เสด็จไปทอดพระเนตรการทำปืนใหญ่และเรือรบที่เมือง

Newcastle on Tyne เสด็จทอดพระเนตรการทำตอร์ปิโดที่ Turbinia Works
 เมือง Newcastle^๓ เพื่อหาความรู้ความชำนาญก่อนที่จะเสด็จกลับประเทศไทย

^๑หจข. ร.๕๓.๔๔/๒๔ กรมหมื่นเทวงศวิโรปการ ทูล กรมหมื่นสมมติอมรพันธ์
 ลงวันที่ ๑๑ มกราคม ร.ศ. ๑๑๘.

^๒หจข. ร.๕๓.๔๔/๒๔ พระยาประสิทธิศักดิ์การ กราบทูล กรมหมื่นเทวงศ-
 วิโรปการ ลงวันที่ ๕ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๘.

^๓หจข. ร.๕๓.๔๔/๒๔ พระยาประสิทธิศักดิ์การ กราบบังคมทูล พระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๒๓ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๘.

ในระหว่างที่ทรงศึกษาวิชาการทหาร เรืออยู่ในราชอาณาจักรอังกฤษนั้น ไททรง
 แสดงความสามารถในการเดินเรือ คือ ขณะเมื่อเป็นนักเรียนนายเรืออยู่นั้น ประจวบ
 กับเวลาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปเป็นครั้งแรก
 ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ทรงขออนุญาตออกมารับเสด็จ โดย
 ไททรงเข้าร่วมกระบวนเสด็จที่เกาะลังกา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 จึงให้รับราชการตามตำแหน่งนักเรียนนายเรือในเรือพระที่นั่งมหาจักรีภายใต้การ
 บังคับบัญชาของกัปตันเรือพระที่นั่ง และไททรงถือท้ายเรือพระที่นั่งมหาจักรีด้วยพระองค์
 เอง แสดงความสามารถให้ปรากฏแก่พระเนตร

พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ได้ติดตามพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวไปในเรือจนถึงประเทศอังกฤษ แล้วจึงโปรดเกล้าฯ ให้ทรงศึกษาวิชาการ
 ทหารเรือต่อไป ทรงศึกษาอยู่จนสอบไล่ได้ตามหลักสูตรชั้นสูงสุดของโรงเรียนนายเรือ
 อังกฤษ นับเวลาที่ทรงศึกษาอยู่ในราชอาณาจักรอังกฤษ ๖ ปีเศษ จึงได้เสด็จกลับประเทศไทย
 โดยทางเรือ ได้เสด็จลงเรือเมล็เยอรมันที่เขินัว เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๓
 เสด็จพักแรกที่สิงคโปร์ ๑ คืน แล้วออกจากสิงคโปร์ถึงปากน้ำเจ้าพระยา เมื่อวันที่ ๑๑
 มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้
 กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม และกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา ออกไปคอยรับเสด็จแล้ว
 ประทับรถไฟจากปากน้ำเขมาয়งกรุงเทพฯ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพร เขตอุดมศักดิ์กับงานปรับปรุงกองทัพเรือ

กิจการทหารเรือไทยก่อนสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพร เขต
 อุดมศักดิ์นั้นกล่าวได้ว่า อยู่ในสภาพที่ล้าหลังมาก กองทัพเรือไทยเห็นเพียงกองทัพ
 ขนาดเล็กที่เจริญล่าช้าทั้งนี้เพราะขาดแคลนงบประมาณในการซื้ออาวุธยุทโธปกรณ์
 ต่าง ๆ และที่สำคัญคือขาดบุคคลที่มีความสามารถที่จะมาสร้างความเจริญให้กับ
 กองทัพเรือ ในสมัยแรก ๆ บุคคลชั้นหัวหน้าของกองทัพเรือเป็นเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ที่
 ไม่มีความรู้เกี่ยวกับกิจการทหารเรือสมัยใหม่ นายทหารชั้นรอง ๆ ก็เป็นนายทหาร
 ชาวต่างประเทศ และนายทหารที่เลื่อนขึ้นมาจากพลทหารสำหรับพลทหารนั้นเป็นผู้ที่

สืบตระกูลมาจากบุตรหมู่ทหารในสมัยโบราณ ซึ่งแบ่งออกเป็นพวกต่าง ๆ เช่น พวกอาสา
จาม พวกรามัญแปดกรม พวกมอญลาว พวกกรมแสง เป็นต้น ส่วนมากไม่รู้หนังสือ
วิชาชีพต่าง ๆ ที่ใช้ปฏิบัติงานในเรื่องก็ได้มาจากการสอนและฝึกหัดปฏิบัติการจริง
โดยมีญาติผู้ใหญ่ของคนที่ เป็นทหารอยู่ก่อนแล้วเป็นผู้ฝึกสอนตามพวกของตน ทำให้ขาด
ความสามัคคีกลมเกลียวกัน การพัฒนากองทัพเรือให้เจริญก้าวหน้าจึงยากที่จะทำได้

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ เสด็จเข้ารับราชการ
ในกรมทหารเรือ เมื่อวันที่ ๒๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๓ ทรงได้รับพระราชทานสัญญา-
บัตรยศเป็นนายเรือโท ในสมัยที่กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมเป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม
และรั้งตำแหน่งผู้บัญชาการกรมทหารเรือด้วย งานที่ทรงกระทำเพื่อปรับปรุงกิจการทหาร
เรือไทยให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมอารยประเทศ มีดังนี้

งานปรับปรุงการศึกษาของทหารเรือไทย

ราชนาวีไทยสมัยก่อน ยังไม่มีนายทหารเรือไทยที่สามารถเดินเรือหรือ
นำเรือออกสู่มหาสมุทรได้ จำเป็นต้องจ้างชาวต่างประเทศมาเป็นผู้บังคับการเรือ
โดยทหารเรือไทยเป็นลูกเรือ ชาวต่างประเทศเหล่านั้นก็ไม่ได้ถ่ายทอดความรู้ใน
การเดินเรือให้กับลูกเรือไทยเลย เพียงแต่ให้ปฏิบัติหน้าที่ไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ทรงตระหนักในสภาพเช่นนี้ และ
ทรงตั้งปฏิธานอย่างแรงกล้าในอันที่จะฝึกสอนนายทหารเรือไทยให้มีความรู้ความสามารถ
บังคับการเรือได้ และสามารถปฏิบัติหน้าที่ทางยุทธวิธีได้อย่างดีโดยไม่ต้องมีชาวต่าง
ประเทศเป็นผู้บังคับการเรืออีกต่อไป ดังนั้น เมื่อพระองค์ทรงดำรงตำแหน่งเจ้ากรม
ยุทธศึกษาทหารเรือ จึงทรงดำริว่าควรจะได้ปรับปรุงกิจการทหารเรือซึ่งส่วนใหญ่
เกี่ยวกับการศึกษาของนักเรียนนายเรือก่อนอื่น ไ้ทรงแก้ไขปรับปรุงการศึกษาและ
ระเบียบการในโรงเรียนนายเรือทุกอย่างทั้งฝ่ายปกครอง และฝ่ายวิชาการเพื่อให้
ทัดเทียมกับอารยประเทศ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ผู้ที่สำเร็จการศึกษาและออกมารับราชการเป็น
นายทหารเรือเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถเสมอด้วยนายทหารเรือต่างประเทศ
สามารถทำการแทนในตำแหน่งที่ใดจ้างชาวต่างประเทศไว้ได้

การศึกษาของนักเรียนนายเรือในตอนแรกนั้น สถานที่เรียนยังมีไม้ที่ตั้งเป็นการถาวร ต้องโยกย้ายสถานที่เรียนอยู่บ่อย ๆ ซึ่งเป็นข้อหนึ่งที่ทำให้การเรียนไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร^๑ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ทรงพยายามทุกวิถีทางที่จะปรับปรุงกิจการคานนี้ให้ก้าวหน้า ควบคู่ความชวนชวายเป็นของพระองค์ท่าน จึงได้นำความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอพระราชทานที่ตั้งเป็นโรงเรียนนายเรือ ซึ่งก็โปรดพระราชกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานที่ที่พระราชวังเดิมธนบุรี และให้ตัดแปลงเป็นโรงเรียนนายเรือ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘

ทางด้านการจัดหลักสูตรและวิธีการปกครองของโรงเรียนนั้น กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ก็โปรดพิจารณาจัดหลักสูตรการสอนเสียใหม่และอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น ตลอดจนกำหนดอายุและคุณสมบัติของผู้ที่จะเข้าเป็นนักเรียนนายเรือให้รัดกุมยิ่งขึ้น

ทางด้านวิชาการ ได้ตั้งหลักสูตรแบ่งออกเป็น ๕ ชั้น ชั้นต้นกำหนดให้เรียน ๑ ปี ต่อจากนั้นก็กำหนดชั้นละ ๒ เดือน รวมเป็นเวลา ๓ ปี จึงจะสำเร็จการศึกษา เมื่อเรียนจบตามหลักสูตรแล้ว จะมีความรู้สูงกว่าบรรดานายทหารเรือไทยที่ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนนายเรือรุ่นก่อน ๆ คือ มีความรู้ความสามารถถึงขั้นเดินเรือออกจากอ่าวไทยได้^๒

นอกจากนั้นยังได้จัดแบ่งการศึกษาของนายทหารในกองทัพเรือออกเป็น ๗ ระดับ คือ

^๑ กองประวัติศาสตร์ทหารเรือ, ชาวเคนมาร์กในกองทัพเรือไทย, อังในมลิวัลย์ คงเจริญ "บทบาทและกิจการทหารเรือไทยสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์" (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๑๗), หน้า ๑๐๗.

^๒ กรมทหารเรือ, "ข้อบังคับว่าด้วยการศึกษาสำหรับนายทหารในกรมทหารเรือ," กฎข้อบังคับทหารเรือ เล่ม ๑ (พระนคร : โรงพิมพ์บุญช่วยเจริญ, ๒๕๐๖) หน้า ๓๘๗.

๑. โรงเรียนปทุมทหารเรือ สอนผู้ที่เข้าเรียนเป็นนายทหาร
๒. โรงเรียนนายเรือ สอนผู้ที่จะเป็นนายทหารแผนกปากเรือ
๓. โรงเรียนช่างกล สอนผู้ที่จะเป็นนายทหารแผนกช่างกล
๔. โรงเรียนอาวุธ สอนนายทหารที่สอบความรู้ได้จากโรงเรียนนายเรือหรือโรงเรียนช่างกลและรับราชการประจำเรือ มาแล้วไม่ต่ำกว่า ๒ เดือน
๕. โรงเรียนชั้นสูงนายเรือ สอนนายทหารที่สำเร็จจากโรงเรียนอาวุธ มียศไม่เกินนายเรือโทผู้ช่วย (เท่ากับเรือเอกในปัจจุบัน)
๖. โรงเรียนช่างกลชั้นสูง สอนนายทหารที่สำเร็จจากโรงเรียนช่างกล และสอบความรู้ไค้คะแนนสูง มียศไม่เกินนายเรือโทผู้ช่วย
๗. โรงเรียนเสนาธิการ สอนนายทหารแผนกปากเรือ ซึ่งเป็นผู้บังคับการเรือ ยศไม่ต่ำกว่านายเรือโท (เท่ากับนาวาตรีในปัจจุบัน) และสำเร็จจากโรงเรียนอาวุธมาแล้ว^๑

สำหรับผู้ที่ เป็นนายทหารชั้นสัญญาบัตรและประทวนอยู่แล้ว กองทัพเรือได้กำหนดวิชาให้เลือกศึกษาเพิ่มเติมด้วยตนเอง หรือไปฟังการบรรยายที่โรงเรียนนายเรือได้ในเวลาที่ว่างราชการแล้วเข้าสอบได้ (สอบความรู้) ซึ่งกองทัพเรือจะจัดให้มีขึ้นปีละ ๑ ครั้ง วิชาที่กำหนดให้เลือกศึกษามีวิชาสามัญ การเรือ เดินเรือ เลขต่าง ๆ ปืน ตอร์ปิโด การจักร เคมีสตรี ภาษาต่างประเทศ วิชาแพทย์ วิชากฎหมาย การแตร (รวม ๑๒ สาขา) และแบ่งออกเป็น ๒ ชั้น (ชั้น ๒ เป็นชั้นต่ำที่สุด) ผู้ที่สอบได้ชั้น ๒ ขึ้นไปในวิชาเหล่านี้ เว้นวิชาสามัญและการแตรจะได้รับเงินเพิ่มค่าวิชา ตั้งแต่เดือนละ ๕๐ บาท ขึ้นไปถึงเดือนละ ๔๐๐ บาท^๒ นับว่าเป็นการส่งเสริมและเร่งรัดให้ข้าราชการสนใจศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเอง โดยมีเงินค่าวิชาเป็นรางวัลทำให้วิทยากรต่าง ๆ ในกองทัพเรือเจริญยิ่งขึ้น

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๗ - ๓๘๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๖ - ๒๘๕.

หลังจากที่ได้ปรับปรุงกิจการโรงเรียนนายเรือและการศึกษาในกองทัพเรือ คั้งกล่าวแล้ว การศึกษาและกิจการต่าง ๆ ในโรงเรียนนายเรือก็เจริญขึ้น กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ได้ทรงเป็นครูฝึกสอนเองใน พ.ศ. ๒๔๔๕ ทรงสอนถึง ๔ วิชา คือ คาราศาสตร์ ตรีโกโนเมตรี การเรือ ไฮโดรกราฟี ทรงตรวจตราควบคุมอย่างกวดขันจึงสามารถอำนวยการศึกษาให้สำเร็จไปตามหลักสูตรได้ภายในเวลาอันสั้น

กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ทรงใช้วิธีปกครองบังคับบัญชานักเรียนตามระเบียบการปกครองในเรือรบ โดยแบ่งนักเรียนเป็น ๔ ตอน ให้นักเรียนปกครองกันเองโดยให้นักเรียนที่มีความสามารถเป็น "กัปตัน" ดูแลตรวจตราและปกครองนักเรียน เพื่อจะได้ทราบปัญหาของนักเรียนและพิจารณาหาทางแก้ไขปัญหาเหล่านั้น ได้จัดให้มีการประชุมกัปตันเพื่อออกความเห็นเกี่ยวกับการจัดการโรงเรียนสัปดาห์ละครั้ง^๒ การปกครองระบบนี้ทำให้นักเรียนมีโอกาสปรึกษาหารือและแสดงความคิดเห็นเป็นการฝึกให้เป็นผู้นำที่มีความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์ทั้งให้มีความสำนึกว่าทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียน จะต้องช่วยกันพัฒนาปรับปรุงขึ้นเรื่อย ๆ

ในระบายนั้น ทรงทราบว่าผู้ที่จะมาเข้าในโรงเรียนนายเรือนั้นหายาก เนื่องจากไม่มีผู้ใฝ่สนใจหรือสมัครใจเรียนเท่าใดนัก จึงทรงหาทางชักชวนให้มีผู้เข้าเรียนในโรงเรียนนายเรือให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ คือ ใ้ช้นโยบายพระราชทานเงินเดือนให้นักเรียนทุกชั้น ชั้นต้นได้เงินเดือนคนละ ๓ บาท ปีที่ ๒ ได้คนละ ๕ บาท ปีที่ ๓

^๑กรมทหารเรือ, ทำเนียบข้าราชการในกรมทหารเรือ รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๕ (พระนคร : โรงพิมพ์กองทัพอากาศ, ๒๔๔๕), หน้า ๕.

^๒หจข. ร.๕ก.๑๔/๘๕ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นชุมพรเขตอุดมศักดิ์ "ประกาศเรียกประชุมกัปตัน" ลงวันที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๕.

โคคนละ ๑๐ บาท ปีที่ ๔ คนละ ๑๕ บาท ปีที่ ๕ คนละ ๒๐ บาท ต่อมาอีกระยะหนึ่ง จึงได้มีผู้นิยมเข้าเรียนมากขึ้น

เมื่อกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ไททรงจัดการปรับปรุงหลักสูตรของ โรงเรียนจนโตมาตรฐาน และการสร้างโรงเรียนที่พระราชวังเดิมเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จมาเปิดโรงเรียนนายเรือ ด้วยพระองค์เอง เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๕ ทรงพอพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง และไ้พระราชทานพระราชหัตถเลขาในสมุดเยี่ยมของโรงเรียนว่า

...วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๕ เราจุฬาลงกรณ์ ปูร. ได้มาเปิดโรงเรียนนี้ มีความปลื้มใจ ซึ่งไ้เห็นการทหารเรือมีรากหยั่งลงแล้ว จะเป็นที่ยืนสืบไป ภายนา...

โรงเรียนนายเรือเป็นแหล่งกำเนิดอันสำคัญของความเจริญเติบโตแห่งกองทัพเรือ เพราะเป็นแหล่งที่ผลิตนายทหารที่มีสมรรถภาพ อันจะเป็นกำลังสำคัญป้องกันทองทะเล และชายฝั่งของไทยให้พ้นภัยจากข้าศึกได้ ทหารเรือจึงได้ถือเอาวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๕ นี้เป็นวันกำเนิดกองทัพเรือไทย

สำหรับวิชาการในค่านช่างกลนั้น ทรงมีความดำริว่า การช่างกลนั้นก็เป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เพราะฉะนั้น เพื่อให้ นายทหารเรือไทยไ้มีความชำนาญในค่านการช่างกลด้วยโดยไ้ต้องอาศัยชาวต่างประเทศมาปฏิบัติหน้าที่ตนกลในเรือรบไทย พระองค์จึงไ้ทรงจัดตั้งโรงเรียนนายช่างกลขึ้นอีก โรงเรียนหนึ่ง ใน พ.ศ. ๒๔๔๕ เพื่อแยกศึกษาวิชาคนละสาขากัน สำหรับการเรียนนั้นบางวิชาก็คงเรียนรวมกันที่โรงเรียนนายเรือ การปกครองการกินอยู่หลับนอนก็เช่นเดียวกับนักเรียนนายเรือ คือ ไ้ระเบียบเหมือนกับปกครองในเรือรบ สำหรับนักเรียนช่างกลนั้น คงเรียกรับสมัครจากนักเรียนนายเรือนั่นเอง

๑ สำนักงานเลขานุการกองทัพเรือ "พระประวัติ พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์," นาวิกศาสตร์, ๕๖ (พฤษภาคม , ๒๕๑๖) ๕.

๒ สมุดเยี่ยมโรงเรียนนายเรือ เล่มหนึ่ง, หนาแรก.

เมื่อโรงเรียนเพิ่มขึ้นเป็น ๕ โรงเรียน ทางราชการจึงได้รวมการบังคับบัญชาโรงเรียนทั้งสองเข้าด้วยกัน และตั้งเป็นกองบังคับการ เรียกว่า "กองโรงเรียนนายเรือ" คำว่า "กองโรงเรียนนายเรือ" จึงปรากฏในทำเนียบทหารเรือตั้งแต่นั้นมา และเพื่อขยายกิจการของโรงเรียนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ไท่ทรงให้ดำเนินการจัดซื้อที่ดินด้านหลังของโรงเรียนนายเรือในขณะนั้นจนจกคลองวัดอรุณราชวราราม ทรงสร้างโรงงานช่างกลสำหรับฝึกหัดนักเรียนช่างกล^๑ และสร้างโรงอาหารสำหรับนักเรียนนายเรือ^๒ ต่อกันไปจากโรงงานบริเวณนอกนั้นทำเป็นสนามทั้งหมด

ทรงนำนักเรียนนายเรือไปอวดธง

การตั้งโรงเรียนนายเรือนี้ว่าเป็นการเริ่มวางรากฐานที่มั่นคงของกิจการของกองทัพเรือ ซึ่งสำเร็จลงได้ก็เนื่องด้วยพระวิริยอุตสาหะของกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ พระองค์ทรงพยายามฝึกสอนทหารเรือให้มีความสามารถ ทรงฝึกสอนแทบทุกอย่างทั้งด้านการศึกษา การปฏิบัติ ตลอดจนระเบียบต่าง ๆ ในโรงเรียน นอกจากนั้นทรงมีความปรารถนาที่จะให้นักเรียนนายเรือได้ปฏิบัติภารกิจจริง ๆ เพื่อให้นักเรียนได้มีประสบการณ์ทางทะเล พระองค์ทรงมีพระประสงค์จะนำเรือรบไปอวดธงยังน่านน้ำต่างประเทศ ที่เรียกว่าเป็นการไปอวดธงก็เพราะ บรรดาประเทศต่าง ๆ ใ้ถือเป็นหลักเดียวกันว่า เรือรบเป็นอาณาเขตส่วนหนึ่งของประเทศที่เป็นเจ้าของ เป็นอาณาเขตที่เคลื่อนที่ไปได้ในน่านน้ำทะเลหลวง เมื่อเรือรบเข้าไปอยู่ในน่านน้ำของรัฐใดก็จึงได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตที่ประเทศอื่นจะล่วงละเมิดมิได้^๓ เรือรบเป็นส่วนหนึ่ง

^๑ ปัจจุบันคือโรงเรียนจฬลาธิการ กองการศึกษา พช. ทร.

^๒ ปัจจุบันคือกองรักษาการพระราชวังเดิม

^๓ "Hague Convention 1907" อ่างในมติวัลย์ คงเจริญ, เรื่องเดิม, หน้า ๑๒๑.

ของกำลังรบทางน้ำของประเทศที่เป็นเจ้าของ การเข้าไปในน่านน้ำของผู้อื่นโดย
 มรรยาทนั้นย่อมถือว่าเป็นการเยียมเยียนโดยเกียรติยศ แต่ก็อาจจะมีเจตนาเพื่อออก
 สมรรถนะชี้ความสามารถและอำนาจทางเรือ หรืออาจเป็นการเข้าไปในตัวควยแล้ว
 แต่กรณีซึ่งขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่าง ๒ ประเทศนั้นและสภาพเรือที่ไป การเดิน
 เรือไปอวดธงในต่างแดน นอกจากจะทำให้ทหารเรือมีประสบการณ์ในการเดินเรือ
 แล้ว ยังทำให้ทหารเรือมีโอกาสได้เห็นความเจริญและการปฏิบัติงานของผู้อื่น ก่อ
 ให้เกิดความกระตือรือร้นที่จะทำการทุกอย่างให้ดี เพื่อแข่งขันกับทหารเรือชาติอื่น^๑
 ใน พ.ศ. ๒๔๕๐ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ได้ทรงนำนักเรียนนายเรือไปฝึก
 ภาควะเล โดยเรือหลวงมกุฎราชกุมาร ไค้ไปอวดธงที่เกาะชวาและสิงคโปร์ พระองค์
 ทรงเป็นผู้บังคับการเรือเอง คนประจำเรือล้วนเป็นนักเรียนนายเรือและนักเรียน
 นายช่างกล ไม่มีชาวต่างประเทศในเรือเลย ทหารที่เคยประจำอยู่ในเรือก็ถอนขึ้น
 เสียเกือบหมด นับเป็นครั้งแรกที่นักเรียนนายเรือได้มีโอกาสไปฝึกยังน่านน้ำต่างประเทศ
 นับแต่นั้นมา นักเรียนนายเรือก็ได้ไปฝึกภาคทางทะเลทั้งในอ่าวไทยและต่างประเทศ
 เป็นประจำ

ในการออกฝึกและอวดธงยังต่างประเทศครั้งแรกนี้ ทรงบัญชาการฝึก
 นักเรียนนายเรือด้วยพระองค์เอง ให้นักเรียนทำการฝึกหัดปฏิบัติการในเรือทุกอย่าง
 เพื่อให้มีความอดทนต่อการใช้ชีวิตความลำบาก เพื่อให้ร่างกายแข็งแรง และ
 เพื่อให้เชี่ยวชาญในการปฏิบัติหน้าที่ของตนจริง ๆ มีความกล้าหาญ รักรชาติ ใญ่รู้จัก
 ชีวิตของการเป็นนายทหารเรือที่แท้จริง ซึ่งจะต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญการปฏิบัติการต่าง ๆ
 ในเรือ รู้จักหน้าที่ตั้งแต่พลทหารจนถึงนายทหาร นักเรียนนายเรือได้ฝึกอย่างจริงจัง
 เฉลียวทั้งภักดิ์ธรรมชาติ และทั้งจากการฝึกของพระองค์ เช่น ตอนที่เรือแล่นออกจาก
 สิงคโปร์ เรือไค้แล่นลัดช่องทางเดินเรือระหว่างเกาะแก่งมาหลายวัน ขณะที่แล่นอยู่

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ระหว่างเกาะเล็ก ๆ ๒ ข้าง ปรางค์เป็นคลื่นค่นอง คลื่นลูกใหญ่ซัดเรือทำให้เอียงไปเอียงมา กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ซึ่งขณะนั้นประทับอยู่ท้ายเรือรีบเสด็จขึ้น ไปบนสะพานเดินเรือ ทรงเปลี่ยนเข็มเบนหัวเรือและลคมีจักรเรือ รับสั่งให้ทางห้องเครื่องจักรระวางเครื่องให้พร้อมเพรียงที่สุด ขณะนั้นภายในเรือเกิดการโกลาหลชั่วขณะหนึ่ง แต่ด้วยพระสติปัญญาอันสุขุมของพระองค์ ทรงพิจารณาสั่งการต่าง ๆ ตลอดจนอธิบายให้นักเรียนและทหารในเรือมีที่ตื่นเต้น หรือหวาดกลัวจนทำอะไรไม่ถูก จึงทรงหาทางปลดปล่อยให้แก่เรือได้ เรือหลวงมกุฎราชกุมารได้แล่นไปโดยสวัสดิภาพจนเข้าช่องสิงา (Linga Strait) เพื่อทอดสมอและทำพิธีข้ามเส้นอิเควเตอร์

การออกฝึกนั้นนอกจากจะทำให้ให้นักเรียนใคร่รู้จักปฏิบัติการจริง ๆ ทางทะเลแล้ว ยังทรงนำสิ่งใหม่มาสู่การทหารเรืออีก คือ แต่เดิมเรือรบไทยหาสี่ขาว พระองค์ได้ทรงเปลี่ยนสี่เรือมกุฎราชกุมาร ให้เป็นสี่หมอก ตามแบบอย่างเรือรบอังกฤษ และต่อมาเรือรบทุกลำของไทยก็หาสี่หมอกมาจนทุกวันนี้

ทรงจัดให้มีการประลองยุทธ

ขณะที่เรือหลวงมกุฎราชกุมารทอดสมออยู่ที่สิงคโปร์ นักเรียนนายเรือได้รีบเชิญให้ไปดูการซ้อมรบของทหารอังกฤษ ซึ่งมีทหารประมาณ ๑๐๐ คน แต่งกายพรางตาเพื่อให้วิชาศึกษาเห็นเป็นป่าทึบๆ โดยเอาหญาคาเสียบไว้บนหมวกบางบนบ้าง ฝ่ายทหารอังกฤษจะเป็นฝ่ายเข้าตี อีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเป็นแขกซิกค์ มีจำนวนประมาณ ๒ กองร้อย นักเรียนนายเรือต่างได้รับคำสั่งให้แยกย้ายกันดูไว้เป็นตัวอย่าง

เมื่อเรือหลวงมกุฎราชกุมารโคกกลับมาถึงชุมพรและจอดทอดสมอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ได้รับสั่งให้ทำการฝึกหัดยกพลขึ้นบก โดยให้แบ่งนักเรียนนายเรือ

๑ สำนักงานเลขานุการกองทัพเรือ, "พระประวัติ พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์," นาวิกศาสตร์, ๕๖ (พฤษภาคม, ๒๕๑๖), ๘.

ออกทำการประลองยุทธ์ ทรงสั่งให้ควบคุมการฝึกอย่างแข็งแรง นักเรียนโคทำการฝึก
 ซ้อมการปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ อย่างว่องไวและเข้มแข็ง นับเป็นพระปรีชาสามารถของ
 กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ในการฝึกฝนอบรมนักเรียนนายเรือ เพื่อให้เป็นนายทหาร
 ที่เข้มแข็งในอนาคต

สำหรับการประลองยุทธทางบกนี้ ยังใ้ทรงให้มีการประลองยุทธอีกที่บางพระ
 วิธีการของพระองค์ในการฝึกหัดประลองยุทธ คือ ทรงแบ่งทหารออกเป็น ๒ กอง
 กอนออกฝึก ๗ วัน ทรงบัญชาการฝึกความอดทนของทหารโดยให้ใส่เครื่องสนามรบ
 เอาทรายใส่หลังแทนข้าวสาร วันแรกใส่ข้าวสาร ๑ ทะนาน วันต่อ ๆ ไปเพิ่มขึ้นวันละ
 ทะนาน จนถึง ๗ ทะนาน ให้ฝึกทั้งเช้าและเย็น ทั้งนี้เพื่อให้กำลังทหารอยู่ตัว ใน
 ระหว่างการฝึกยังใ้สอนวิธีหุงข้าว และหาอาหารในป่าควย กองทหารที่แบ่งออกเป็น
 ๒ กองนั้น จะแยกกันตั้งค่ายตามจุดของตนโดยจัดสร้างเป็นหอคอย มีกำแพงล้อมรอบ
 ทำควยไม้ไผ่ และมีกองรักษาการตลอดเวลา เมื่อเริ่มออกทำการประลองยุทธ ต่าง
 ฝ่ายก็จะเดินทางไปยังจุดที่หมาย พบกัน ณ ที่ใดก็เริ่มยิงต่อสู้กันโดยใ้กระสุนซุ่มยิง
 จนกระทั่งถึงเวลาพัรบก็เลิกรบกัน ต่างฝ่ายต่างกลับไปยังค่ายของตนเพื่อพักผ่อน
 กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์รับสั่งให้ทำลายป้อมค่ายเสีย แล้วยกไปตั้งที่จุดใหม่แล้ว
 ทำการรบใหม่อีกถึง ๓ ครั้ง

นอกจากการประลองยุทธทางบกแล้ว ยังใ้ทรงจัดใ้มีการประลองยุทธ
 ทางทะเลอีกด้วย ทั้งนี้ก็เนื่องจากมีพระประสงค์จะใ้เจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ใ้มีความชำนาญและมีพระประสงค์จะเห็นความสามารถของเจ้าหน้าที่ควย ทรงใ้
 ฝึกหัดหลายอย่างเช่น ฝึกหัดเตรียมรบ ฝึกตั้งลูกกิ่ง ฝึกตีกรรเชียง ฝึกสละเรือใหญ่
 เป็นต้น^๑

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

นับว่าไคทรงฝึกหัดทหารเรือและนักเรียนนายเรือให้มีความชำนาญในการรบ และปฏิบัติการควยความเข้มแข็ง และอดทนอย่างแท้จริง โดยที่ทรงบัญชาการฝึกควยพระองค์เองอย่างใกล้ชิด เป็นคนว่า ช่วยลากเชือกวิ่งในเวลาชักเรือบด และขนถ่ายของจากเรือใหญ่ เป็นต้น

การฝึกหัดประลองยุทธทั้งทางบกและทางเรือนี้ นับว่าเป็นครั้งแรกที่มีการประลองยุทธตามแบบสากล อันเป็นก้าวหนึ่งของการพัฒนาทัพเรือให้เป็นแบบตะวันตก ทรงตั้งกองโรงเรียนพลทหารเรือ

กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์มีไคทรงเห็นเฉพาะความสำคัญของการศึกษาของนายทหารเรือเท่านั้น แต่ไคทรงเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาของพลทหารเรือ เพราะพลทหารเรือก็เป็นส่วนหนึ่งของกองทัพเรือ ถ้ามีทั้งนายทหารและพลทหารเรือที่มีความรู้ความสามารถมากเพียงไร กองทัพเรือก็จะเจริญเร็วขึ้นมากเพียงนั้น ดังนั้น จึงไคทรงตั้งกองโรงเรียนพลทหารเรือขึ้นเพื่อฝึกฝนอบรมพลทหารตามจังหวัดต่าง ๆ ดังนี้

๑. กองโรงเรียนพลทหารเรือที่ ๑ ที่สมุทรสงคราม
๒. กองโรงเรียนพลทหารเรือที่ ๒ ที่สมุทรสาคร
๓. กองโรงเรียนพลทหารเรือที่ ๓ ที่นครเขื่อนขันธ์ (พระประแดง)
๔. กองโรงเรียนพลทหารเรือที่ ๔ ที่สมุทรปราการ
๕. กองโรงเรียนพลทหารเรือที่ ๕ ที่ตำบลบางพระ ชลบุรี
๖. กองโรงเรียนพลทหารเรือที่ ๖ ที่ตำบลบ้านเพ จังหวัดระยอง
๗. กองโรงเรียนพลทหารเรือที่ ๗ ที่จันทบุรี

โรงเรียนทั้ง ๗ แห่งนี้ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์จะเสด็จไปดูแล และสั่งสอนควยพระองค์เอง เพื่อให้มีความรู้ความชำนาญในหน้าที่ของตนจริง ๆ เพื่อจะได้เป็นกำลังสำคัญของกองทัพเรือต่อไปในอนาคต

การจัดส่วนราชการในกองทัพเรือ

ในสมัยก่อนราชการทหารเรือแบ่งออกเป็น ๒ กรมใหญ่ คือ กรมทหารเรือ พระที่นั่งเวสศกรีกับกรมอรุสมุพล ซึ่งต่างดำเนินงานโดยอิสระไม่ขึ้นต่อกัน การจัดส่วนราชการทหารเรือในตอนนี้ยังไม่เป็นปัญหาสลับซับซ้อนนัก เพราะยังมีงานน้อยอยู่ จนกระทั่งได้มีพระราชบัญญัติจัดการทหารฉบับแรก เมื่อวันที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๐ ให้รวมกรมเรือพระที่นั่งเวสศกรีกับกรมอรุสมุพลเข้าเป็นกรมเดียวกัน เรียกว่า "กรมทหารเรือ" เป็นกรมใหญ่ขึ้นทำให้มีภาระหนักขึ้น ราชการต่าง ๆ จึงมีความสับสนมากยิ่งขึ้น เพราะระเบียบงานที่ใช้อยู่เดิมยังล้าหลังมาก ไม่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการทำงาน และยังมีควมกำกวมสับสน งานบางแผนกก็ไม่ได้อำหนดให้ชัดเจนว่าอยู่ในความรับผิดชอบของกรมใด ทำให้การทำงานเป็นไปอย่างปะปะไร้สมรรถภาพ บางตำแหน่งก็มีงานมากเกินกำลัง แต่บางตำแหน่งกลับว่างงาน ในวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงตราพระราชบัญญัติจัดกรมยุทธนาธิการขึ้น กำหนดให้มีกรมยุทธนาธิการ ทำหน้าที่บังคับบัญชาราชการ และพลเรือนที่เกี่ยวข้องของการทหารบกทหารเรือ โดยแบ่งออกเป็น ๒ กรม คือ กรมทหารบก สำหรับบังคับบัญชากองทหารบกทั่วไป และกรมทหารเรือ สำหรับบังคับบัญชากองทหารเรือ^๑

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๓๕ กรมยุทธนาธิการ ได้เปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงกลาโหม แต่กรมทหารเรือยังใช้ชื่อเดิมและมีการจัดส่วนราชการดังนี้

^๑"พระราชบัญญัติจัดการกรมยุทธนาธิการ" ราชกิจจานุเบกษา, ร.ศ. ๑๐๕

กรมทหารเรือ พ.ศ. ๒๔๓๕^๑

กรมกลาง

- กรมคลังพัสดุทหารเรือ	- กรมอุเรือ	- เรือต่าง ๆ
- กองบัญชีเงิน	- กรมช่างกล(โรงเครื่องจักร)	เรือพระที่นั่งสุริยมนตรี
- กองเร่งชำระ	- โรงพยาบาลทหารเรือ	เรืออุบลบุรทิศ
- กรมคุกทหารเรือ	- โรงเรียนสอนวิชาทหารเรือ	เรืออรรถเวรศักดิ์นาคนัน
		เรือมกุฎราชกุมาร
		เรือนฤเบนทร์บุตรี
		เรือไมคา
		- ป้อม
		- กองทหารชายทะเล

การจัดส่วนราชการในลักษณะเช่นนี้มีข้อบกพร่องมาก เพราะแบ่งเป็นหน่วยย่อย ๆ มากมาย ขึ้นตรงต่อกรมทหารเรือ และไม่มีการบังคับบัญชาเป็นลำดับชั้น หน่วยย่อยต่าง ๆ เช่น กองบัญชีเงิน โรงพยาบาลทหารเรือ ฯลฯ ต่างก็ต้องส่งรายงานและคำขออนุมัติโดยตรงต่อกรมกลางของกรมทหารเรือทั้งสิ้น การจัดส่วนราชการในลักษณะนี้ทำให้เกิดความล่าช้าและสิ้นเปลืองในสิ่งที่ไม่จำเป็น ตลอดจนสับสนในการปฏิบัติราชการและขาดประสิทธิภาพในการบริหารราชการกองทัพเรือเป็นส่วนรวม^๒

^๑ราชกิจจานุเบกษา, พ.ศ. ๑๑๑ เล่ม ๘, หน้า ๘๖.

^๒มลิวัลย์ คงเจริญ, "บทบาทและกิจการทหารเรือไทยสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗) หน้า ๑๕๕.

การจัดส่วนราชการที่ไม่เหมาะสมเช่นนี้ เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้กิจการของ กองทัพเรือต้องหยุดชะงักไม่ก้าวหน้า นับเป็นเวลาสิบ ๆ ปี และนับวันก็จะยิ่งเสื่อมลง อีกเมื่อตั้งกรมกองใหม่ ๆ เพิ่มมากขึ้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขต- อุดมศักดิ์ ทรงเป็นที่ปรึกษาของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช ผู้บัญชาการ กรมทหารเรือ จัดส่วนราชการกองทัพเรือเสียใหม่ โดยแบ่งออกเป็นกรมใหญ่ ๆ ๖ กรม ดังนี้

๑. กรมปลัดทัพเรือ สำหรับบังคับบัญชากองเรือและกองทหาร ซึ่งมี หน้าที่เกี่ยวกับการรบและประจำรักษาราชการทั่วไป แบ่งราชการออกเป็น ๖ กอง คือ

๑. กองเรือ บังคับการเรือและคนซึ่งเกี่ยวกับการรบทางทะเล
๒. กองพาหนะ บังคับการเรือในราชการทั่วไปที่ไม่เกี่ยวกับทะเล
๓. กองป้อม บังคับการป้อมและคนประจำรับราชการในป้อม
๔. กองแพทย์
๕. กองช่างกล
๖. กองแตร

๒. กรมยกยบัตรทัพเรือ บังคับบัญชาการเงินและสรรพาวุธยุทธภัณฑ์ แบ่งเป็น ๓ กอง คือ กองการเงิน กองยุทธภัณฑ์ และกองสรรพาวุธ

๓. กรมเสนาธิการ มีหน้าที่รวบรวมเรียบเรียงข้อบังคับและวางแบบแผน สืบเหตุทั้งปวง รวมกรมยุทธศึกษาเข้ากับกรมนี้ด้วย แบ่งเป็น ๕ กอง คือ กองโรงเรียน นายเรือ กองโรงเรียนนายร้อย กองโรงเรียนพลทหาร กองแผนที่ทะเล และกอง รายงาน

ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม ๒๐ ร.ศ. ๑๕๕ "ประกาศกรมทหารเรือ"
ลงวันที่ ๒๒ เมษายน ร.ศ. ๑๕๕, หน้า ๗๖.

๔. กรมทะเบียน มีหน้าที่ถือทะเบียนเกณฑ์ทหาร จำหน่ายคน ตลอดจนพิจารณาคดีในการทหารเรือ แบ่งเป็น ๓ กอง คือ กองทะเบียนกรุงเทพฯ กองทะเบียนหัวเมือง และ กองพิจารณา

๕. กรมยุทธโยธา มีหน้าที่บังคับบัญชาการช่างทั้งหลาย แบ่งเป็น ๓ กอง คือ กองอู่ กองโรงเครื่องจักร และกองช่างไม้

๖. กรมทหารชายทะเล ตั้งขึ้นใหม่สำหรับบังคับบัญชากองทหารประจำรักษาราชการชายทะเลทั่วไป

การจัดส่วนราชการแบบนี้เป็นการปรับปรุงระบบงานที่ได้รวมกลุ่มหน่วยย่อยต่าง ๆ เข้ามาสังกัดหน่วยใหญ่ให้เป็นระเบียบ มีการบังคับบัญชาตามลำดับชั้น อย่างไรก็ตามการพิจารณาครั้งนี้นับเป็นครั้งแรกที่มีการปรับปรุงให้เข้ารูปขึ้น ซึ่งย่อมมีผลบกระทบเกิดขึ้นเป็นธรรมดา กล่าวคือ การแบ่งส่วนปริมาณงานยังไม่สมดุลกัน บางกรมต้องรับผิดชอบหน่วยงานมากเกินไป เช่น กรมปลัดทัพเรือ ซึ่งมีหน้าที่บังคับบัญชาทั่วไปทั้งกองเรือ กองพาหนะบนบก ตลอดจนกองป้อม โดยไม่ได้มอบการบังคับบัญชาจริงลงไปอีก จึงไม่มีผู้บังคับบัญชาชั้นรอง ดังนั้น ในปลายปี ๒๔๔๖ นี้เอง สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ผู้บัญชาการทหารเรือ จึงได้ทรงปรึกษารื้อกับกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์จัดระเบียบการบังคับบัญชาขึ้นใหม่ แบ่งอำนาจและความรับผิดชอบออกตามปริมาณงานโดยแบ่งส่วนราชการออกเป็น ๕ กรมใหญ่ ดังนี้

๑. กรมบัญชาการกลาง มีผู้บัญชาการกรมทหารเรือเป็นประธาน มีหน้าที่บังคับบัญชาปกครองและรับผิดชอบราชการทั้งปวงในกรมทหารเรือ แบ่งเป็น ๓ แผนก คือ

ก. กรมปลัดทัพเรือ มีหน้าที่รวบรวมหนังสือไปมาของกรมทหารเรือ

พ.ร.บ. ร.๕ก.๑๔/๓๕ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต กราบบังคม
ทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๕.

นำเสนอผู้บัญชาการและเก็บบันทึก บังคับบัญชากองแพทย์ทหารเรือและโรงพยาบาลด้วย

ข. กรมยกระบัตรทัพเรือ มีหน้าที่อำนวยการและตรวจตราควบคุม การเบิกจ่ายและซื้อหา แบ่งเป็น ๔ แผนก คือ แผนกเวรเงิน แผนกเวรสรรพาวุธ แผนกเวรยุทธภัณฑ์และอาวุธ และแผนกเวรเสบียงและเลี้ยง

ค. กรมทะเลเบียนทหารเรือ มีหน้าที่อำนวยการติดตามคนเข้ารับราชการ ถือทะเบียนบัญชีสังกัดกรมทหารเรือ มีหน้าที่พิจารณาความต่าง ๆ ในกรมทหารเรือในกรุงเทพฯ และรับผิดชอบในการคุมขังผู้ต้องโทษในกรุงเทพฯ แบ่งเป็น ๔ แผนก คือ แผนกเวรทะเลเบียนกรุงเทพฯ แผนกเวรทะเลเบียนหัวเมือง แผนกเวรพิจารณา และแผนกเวรคุมขัง

๒. กรมบัญชาการเรือกลและป้อม เป็นกรมที่ตั้งขึ้นใหม่ แยกออกมาจาก กรมปลัดทัพเรือ มีหน้าที่บังคับบัญชาบรรดาทหารประจำเรือกลและป้อม อำนวยการฝึกหัดในกระบวนรบทางเรือ ป้อมและในการเดินเรือ กับรับผิดชอบในการรักษาเรือ และป้อมในบังคับบัญชารวมทั้งอาวุธยุทธภัณฑ์ และเครื่องแต่งกายของทหารในเรือ และป้อมนั้น ๆ แบ่งการบังคับบัญชาลงเป็นลำดับชั้นดังนี้

๑. เรือกลไฟขนาดใหญ่ แต่ละลำนับเป็นกองทหารกองหนึ่ง ขึ้นกับกรมบัญชาการเรือกลและป้อมโดยตรง

๒. กองเรือกลไฟเล็ก รวมเรือกลไฟเล็กทุกลำเป็น ๑ กอง

๓. ป้อมต่าง ๆ ป้อมหนึ่ง ๆ จัดเป็นกองทหารกองหนึ่ง ขึ้นกับกรมบัญชาการเรือกลและป้อมโดยตรง

๔. กองช่างกล มีหน้าที่ตรวจและแนะนำการซ่อมเรือ และฝึกหัดช่างกลสำหรับประจำเรือต่าง ๆ

๕. กองทุ่นระเบิด มีหน้าที่จัดทำทุ่นระเบิดต่าง ๆ และวางสายทั่วไป

๓. กรมบัญชาการทหารเรือฝ่ายบกในกรุงเทพฯ เป็นกรมที่ตั้งขึ้นใหม่ โดยแยกกองพาหนะจากกรมปลัดทัพเดิมมารวมกับกรมยุทธโยธา มีหน้าที่บังคับบัญชาและปกครองทหารที่ไม่ประจำเรือและป้อม คือ ทหารที่อยู่บนบกและลงเรือชั่วคราว มีหน้าที่

อำนาจการก่อสร้างและซ่อมแซมต่าง ๆ แบ่งออกเป็น ๕ กอง คือ กองอุ กองพาหนะ กองช่างเหล็ก กองช่างไม้ และกองช่างเย็บ

๔. กรมยุทธศึกษา มีหน้าที่อำนาจการศึกษาวิชาการทหารเรือ มีหน้าที่เรียบเรียงข้อบังคับแบบฝึกหัดการทหาร และแบบเรียนต่าง ๆ แบ่งเป็น ๒ แผนก คือ กองโรงเรียนนายเรือ และกองแผนที่

๕. กรมบัญชาการทหารชายทะเล มีหน้าที่ฝึกหัดบรรดากองทหารชายทะเล ทั้งที่บางพระ และมณฑลจันทบุรี

กรมทหารเรือได้จัดส่วนราชการตามแบบนี้ต่อมาอีกหลายปี จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ จึงได้เปลี่ยนเป็นกระทรวงทหารเรือ และได้มีการปรับปรุงการจัดระเบียบราชการทหารเรือเสียใหม่ เพื่อขยายกิจการให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

ทรงตั้งสภาบัญชาการกลางกระทรวงทหารเรือ

ใน พ.ศ. ๒๔๖๔ ทรงดำริจัดตั้งสภาบัญชาการกลางกระทรวงทหารเรือขึ้น เพื่อเป็นที่ประชุมปรึกษาราชการ^๑ กำหนดให้มีการประชุมทุกสัปดาห์แรกของเดือน สมาชิกของสภาได้แก่ ผู้ที่ดำรงตำแหน่งหัวหน้าหน่วยขึ้นตรงต่อกระทรวงทหารเรือ และผู้ทรงคุณวุฒิบางท่านที่เห็นสมควร นอกจากสภาบัญชาการกลางซึ่งเป็นสภาใหญ่แล้ว พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ยังได้ทรงขอมติจากสภาบัญชาการฯ ตั้งสภาย่อยขึ้นอีก ๒ สภา คือ สภาธุรการ^๒ เป็นคณะกรรมการสำหรับพิจารณาจัดซื้อสิ่งของทุกอย่างไว้ใช้ในราชการกระทรวงทหารเรือ ซึ่งผลปรากฏว่าสภานี้ได้ดำเนินงานไปอย่างไคผล โดยสามารถซื้อของได้ราคาถูกลง และได้ของที่มีคุณภาพ

^๑ กองทัพเรือ, คำสั่งกระทรวงทหารเรือที่ ๕๓๓/๒๔๖๔ ลงวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๔.

^๒ กองทัพเรือ, คำสั่งกระทรวงทหารเรือที่ ๓๕๒/๒๔๖๔ ลงวันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๔.

คิดว่าที่กรมพัสดุทหารเรือเคยซื้อ อีกสถานหนึ่งคือ สภาการช่าง สำหรับทำหน้าที่พิจารณา
การซ่อมสร้างเรือและอาคาร รวมทั้งการออกรายการ ออกแบบ ตราจรับด้วย^๑

สถาบันราชการกลาง ได้เป็นที่ปรึกษาราชการของเสนาบดีกระทรวงทหารเรือ
ไคคิยั้ง มติของสภานี้ได้เป็นนโยบายของกระทรวงทหารเรือต่อมาอีกหลายเรื่อง
พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ทรงมีพระทัยในผลสำเร็จของ
การตั้งสภานี้มาก โดยไคทรงให้เหตุผลในการจัดตั้งไว้ว่า

...การที่จะมีประชุมกันนั้น เพื่อให้เจ้าหน้าที่ไคพึงขอคิดเห็นต่าง ๆ ของกรม
อื่น ๆ ที่จะดำเนินต่อไปโดยความพร้อมเพรียงกัน จักไคเป็นนัยใจกุสแสดงความ
เห็นหรือสอบถามความคำวิและโตแยงแนะนำให้เป็นทีแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น...^๒

จากรายงานการประชุมแต่ละครั้ง แสดงให้เห็นว่านายทหารเรือไทยต่าง
ก็พยายามใช้ความคิดและความรู้ของตนอย่างเต็มที่ ทั้งมีความเข้าใจถึงหน้าที่และ
สิทธิของตนก็ ทั้ง ๆ ที่กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ทรงมีอาวุโสสูงและทรงเป็นครู
ของนายทหารที่เข้าประชุมเป็นส่วนใหญ่ แต่ขอเสนอของพระองค์ก็ไม่ได้ได้รับความเห็น
ชอบจากที่ประชุมเสมอไป พระองค์เองก็ทรงระมัดระวังไม่ให้นายทหารอาวุโสน้อย
ต้องลำบากใจในการแสดงความคิดเห็นว่าจะต้องคล้อยตามผู้ใหญ่ ในกรณีที่เป็นต้อง
แสดงความคิดเห็นและออกเสียงเพื่อชี้ขาดในเรื่องที่อภิปรายแล้วยังตกลงไม่ได้นั้น
พระองค์ทรงใช้วิธีให้ออกเสียงตามลำดับอาวุโสต่ำสุดขึ้นไปถึงอาวุโสสูงสุด^๓ ด้วยวิธี

^๑ กองทัพเรือ, รายงานการประชุมสภาบัญชาการกลาง ครั้งที่ ๑๑/ ๕
ในวันที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๕.

^๒ กองทัพเรือ, คำสั่งกระทรวงทหารเรือที่ ๕๓๓/ ๐๕๒๔๖ วันที่ ๑ ตุลาคม
พ.ศ. ๒๔๖๔.

^๓ พลเรือตรี ประพัฒน์ จันทวิรัช, "พระคำวิของเสด็จในกรมฯ,"
นาวิกศาสตร์, ๕ (เมษายน, ๒๕๑๑), ๔๗.

ดังกล่าวนี้ สถาบันวิชาการกลางทหารเรือจึงทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาราชการในกองทัพเรือ
คือ

มติของสถาบันวิชาการฯ ที่เป็นนโยบายถือปฏิบัติกันสืบมา คือ นโยบายในการ
ส่งนักเรียนไปศึกษาต่างประเทศ การกำหนดเกษียณอายุข้าราชการ การบินนาวี
การขอฝากเงินงบประมาณเหลือจ่ายของกองทัพเรือไว้กับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
เพื่อสะสมไว้ซื้ออาวุธ^๑

เมื่อกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ผู้ทรงดำริจัดตั้งสถาบันวิชาการฯ สิ้นพระชนม์
สถาบันวิชาการฯ ก็ถูกลดฐานะลงเป็นคณะกรรมการที่ปรึกษา (Advisory Board)
สำหรับเสนาบดี เรียกประชุมปรึกษากิจการบางอย่างที่ทรงเห็นว่าควรปรึกษา ส่วนที่ไม่
จำเป็น เสนาบดีจะทรงสั่งการไปทันที

โครงการเสริมสร้างกำลังทางเรือและการทหารเรือ

การเสริมสร้างกำลังทางเรือเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของการทหารเรือ เพราะ
ถือว่าเรือรบเป็นหัวใจของการทหารเรือ แต่โครงการนี้ก็ไม้อาจสำเร็จจุดลงไปได้
โดยง่าย อุปสรรคสำคัญคือขาดแคลนเงินและตัวบุคคลที่มีความรู้ในด้านนี้ จนเมื่อ
กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ เสด็จกลับมารับราชการในกรมทหารเรือ โครงการ
เสริมสร้างกำลังทางเรือจึงได้สำเร็จบรรลุลมุล พระองค์ได้จัดทำโครงการสร้างกำลัง
ทางเรือขึ้นหลายเหล่า ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๔๘
โครงการนี้มีกำหนดเวลา ๑๖ ปี รวมยอดเงินที่จะต้องใช้ในโครงการนี้เป็นเงิน
๑๖๐,๐๐๐,๐๐๐ บาท^๒

^๑กองทัพเรือ, รายงานการประชุมสถาบันวิชาการกลาง ครั้งที่ ๑๑/ $\frac{๕}{๒๔๖๕}$
วันที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๕.

^๒กจช. ร.๕ก.๒๐.๑/๑๘ รายงานการจักราาชการกระทรวงทหารเรือ
สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ กราบมิ่งมณฑล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว, ลงวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๘.

อย่างไรก็ตามโครงการนี้ไม่อาจบรรลุผลตามความคาดหมายได้ เพราะ รายได้ของประเทศมีไม่เพียงพอ จึงสร้างโคแคเรื่อพิฆาตหนึ่งลำ กับเรื่อคอบีโค ๓ ลำ เท่านั้น คือ ร.ล. เลือทยานชล และ เรื่อคอบีโค ๑ - ๒ - ๓^๑

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๕๓ กรมทหารเรือได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่งให้มีหน้าที่จัดทำโครงการเสริมสร้างกำลังทางเรือขึ้นใหม่ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ทรงมีบทบาทสำคัญในการจัดทำโครงการฉบับนี้

โครงการนี้จัดแบ่งกำลังทางเรือที่จะเสริมสร้างขึ้นใหม่เป็น ๒ กองทัพ คือ ๒ กองทัพที่ ๑ มีหน้าที่ป้องกันปากน้ำทั้ง ๔ สาย มีโฆชาติกลวงลำเข้ามาได้ มีโครงการจะตองใจเรือ ๓ ประเภท คือ

๑. เรือมีอาวุธปืนใหญ่ มีขนาดใหญ่พอสมควรและไม่ไรเรือเดินเร็ว เพราะตองทำการในแม่น้ำซึ่งเป็นที่แคบ ไม่สามารถจะแปรขบวนโคคลองแคล้วเหมือนในทะเล มีความประสงค์จะใจแทนป้อม มีประโยชน์กว่าป้อมเพราะราคาถูกลงกว่า และเคลื่อนที่ไค มีหน้าที่เป็นค่านป้องกันทุกระเบิดไม่โฆชาติกลวงลำขึ้นโค

๒. เรือวางทุกระเบิด เป็นเรือขนาดบรทุกทุกระเบิดโค ๒๐ ลูก แบ่งออกเป็น ๕ หมู่ ๆ ละ ๔ ลูก แต่ละลูกบรจุกินลำสี่หนัก ๑๐๐ ปอนด์ ยิงควยไฟจากเรือวางทุกระเบิดเอง สาเหตุที่วางเป็นหมู่เพราะระเบิดหมู่หนึ่ง หมู่อื่นจะโคไม่พลอยระเบิดควย เรือประเภทนี้มีปืนกลเป็นอาวุธประจำเรือ มีหน้าที่วางทุกระเบิด ป้องกันทุกระเบิดและยิงทุกระเบิดควย ตั้งค่านตั้งแต่ทุ่นไฟแดงขึ้นมาถึงของนนทรี

^๑พล. ร.ต. แชน บัจจุสานนท์, เรื่องเคิม, หน้า ๔๗๑ - ๓.

๓. เรือสี่ใบเหตุในแม่น้ำ ลำเล็กพอที่จะหนีเข้าคลองไค้ มีหน้าที่สอดแนมถึงนอกปากน้ำ แลวบอกข่าวไปถึงกรุงเทพฯ โดยส่งข่าวต่อกันเป็นระยะ ๆ ควบโทรเลขไม่มีสาย

กองทัพที่ ๒ มีหน้าที่ลาดตระเวนทางทะเล เล็ดลอดจากการไขเรือรบปิดปากอ่าวออกไปหาซื้ออาวุธ จับเรือสินค้าของข้าศึก และเมื่อสบโอกาสก็ลอบเข้าโจมตีข้าศึก กองทัพนี้ต้องใช้เรือ ๕ ประเภท คือ

๑. เรือพิฆาตใหญ่ อาศัยลาดตระเวนถึงปากน้ำไซ่งอน มีหน้าที่คอยจับเรือสินค้าและกันเครื่องสรรพยุทธของข้าศึก ใค้โอกาสก็โจมตีกองทัพเรือของข้าศึก

๒. เรือพิฆาตขนาดเล็ก ใช้สำหรับลาดตระเวนอ่าวภายในและระหว่างเกาะต่าง ๆ มีหน้าที่สอดแนมสืบข่าวและทำลายขบวนเรือขนาดเล็กหรือเรือลำเลียงทหารขึ้นบก

๓. เรือคอร์บีโค ชั้น ๒ สำหรับต่อสู้กับเรือลาดตระเวนของข้าศึกและทำลายทุ่นระเบิดที่ข้าศึกลำมาวางปิดปากแม่น้ำ

๔. เรือคาน้ำ สำหรับลอบทำลายเรือลำใหญ่ของข้าศึก

๕. เรือลำเลียง เป็นกองเสบียง

กองทัพที่ ๑ และ กองทัพที่ ๒ มีประโยชน์ต่างกัน กองทัพที่ ๑ นั้นเป็นเครื่องป้องกันอยู่ที่ ถ้าข้าศึกไม่ขึ้นทวงปากน้ำก็แทบจะไม่ไค้ประโยชน์เลย กองทัพที่ ๒ นั้นจะช่วยให้ไทยมีกำลังแกร่งพอที่จะทำลายเรือข้าศึกไค้ แต่ต้องใช้เงินจำนวนมากกว่าจึงไค้คิดจัดแบ่งออกเป็น ๕ ชั้น ดังกล่าว

โครงการนี้เป็นโครงการฉบับที่ ๒ ของทหารเรือไทย ไช้งบประมาณในการสร้างรวม ๒ กองทัพ ประมาณ ๑๖๐ ล้านบาท เปรียบเทียบกับโครงการฉบับแรก ซึ่งจัดทำใน พ.ศ. ๒๔๔๔ นั้น ก็ไช้งบประมาณรวม ๑๖๐ ล้านบาทเช่นกัน ระยะเวลาที่จัดทำโครงการทั้งกัน ๕ ปี จึงเข้าใจว่า โครงการฉบับที่ ๒ คงจะแก้ไขดัดแปลงมาจากโครงการฉบับที่ ๑ โครงการทั้งสองกำหนดระยะเวลาของโครงการใกล้เคียงกัน คือ ๑๖ ปี และ ๑๕ ปี ซึ่งกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ไค้ทรงแถลงความเห็นไว้ว่า

... สติมที่ เขาทำกันสำหรับทหารเรือโดยมากมีกำหนดสำหรับ ๑๕ ปี เหตุใด จึงตั้ง ๑๕ ปี เป็นเกณฑ์นั้น คือ เรืออายุเกิน ๑๕ ปี นับว่าเก่าเกินความหวัง ในสงคราม จึงตั้งอายุของเรือที่สร้างลำแรกเป็นเวลานานที่สุดที่สติมนั้นจะ ค้ำรงอยู่ได้ เพราะในระหว่างนั้น ความคิดใหม่ในเรื่องอาวุธ เครื่องจักร แลตัวเรือมีผู้ประดิษฐ์เพิ่มเติมอยู่เสมอ กำลังแลความเร็วรุกรนยิ่งขึ้นทุกชั้น...^๑

โครงการเสริมสร้างกำลังทางเรือของกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์เป็น โครงการที่มีประโยชน์มากโดยเฉพาะกองทัพที่ ๒ ซึ่งแม้ว่าจะต้องใช้เงินมากแต่ก็ใช้ ประโยชน์ได้หลายอย่างและเป็นที่ยอมรับของชาติ นับเป็นโครงการเสริมสร้างกำลัง ทางเรือที่ประเทศไทยได้จัดให้มีขึ้นเป็นครั้งแรกตามแบบตะวันตก

ทรงดำริสร้างฐานทัพเรือที่สัตหีบ

ก่อนหน้าที่จะมีฐานทัพเรือที่สัตหีบนั้น ทหารเรือมีสถานีทหารเรืออยู่ ๒ แห่ง คือ ที่ตำบลบางพระ จังหวัดชลบุรี และที่อ่าวเพ จังหวัดระยอง แต่สถานีทหารเรือ ทั้ง ๒ แห่งนี้ มีชัยภูมิไม่เหมาะที่จะใช้เป็นที่ยป้องกันหรือรบได้ เพราะเป็นอ่าวเปิดโล่ง ไม่มีที่กำบังและเป็นที่น่าคั่น หากขยวียนเรือเข้าใกล้ไม่ได้^๒ จึงไม่อำนวยประโยชน์ ทางยุทธศาสตร์เท่าที่ควร ขณะนั้นมีอ่าวสัตหีบซึ่งใช้เป็นที่ยจอดพักเรือรบในเวลาฝึกซ้อม ทางทะเล และเป็นที่ยฝึกการยิงปืนยิงคอร์ปัสของกองเรือรบ กรมหลวงชุมพรเขตอุดม- ศักดิ์ทรงสนพระทัยภูมิประเทศของสัตหีบว่ามีชัยภูมิเหมาะสำหรับเป็นฐานทัพเรือที่สุด ทรงแสดงข้อดีและข้อเสียไว้ดังนี้

^๑กองทัพเรือ, ลายพระหัตถ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดม- ศักดิ์ กราบทูล สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต, ลงวันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๒.

^๒กองประวัติศาสตร์ทหารเรือ, กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ลงวันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๕.

เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธเสด็จเข้าทรงศึกษา เมื่อวันที่ ๒๖ มกราคม ร.ศ. ๑๑๖^๖ วิชาที่
ใ้ทรงศึกษา คือ^๖

๑. การรักษาปกครองทหาร (Administration)
๒. กฎหมายทหาร (Military Law)
๓. การรักษาป้องกันข้าศึกในเวลาที่จะนำกองทหารเดินไปยังสนามรบ
และในเวลาที่ตั้งกองทหารอยู่ในสนามรบ (Tactics)
๔. การแผนที่ทหาร (Military Topography)
๕. การสร้างป้อมค่าย (Fortification)
๖. การฝึกหัดกายกรรม (Drill)
๗. การฝึกชอมกำลัง (Gymnastic)
๘. ภาษาฝรั่งเศส (French)

ต่อมาโดยายที่ประทับไปอยู่ที่ฟริมลีย์ปาร์ค (Frimley Park) เมื่อวันที่ ๒๑
มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๑^๗ เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาจากแซนเฮิสต์แล้วได้เข้ารับ
ราชการในกรมทหารราบเบาเคอร์รัม (Derham Light Infantry) ที่นอร์ทแคมป์
(North Kamp) ณ แอลเคอร์ชอต ได้เสด็จไปประจำหน่วยภูเขาค่ายฝึกทหาร
ปืนใหญ่ ณ คาร์ทน์วอลล์โอคแฮมตัน เควอน ต่อมาอีกเดือนหนึ่งได้เสด็จไปศึกษาการ
ใช้ปืนเล็กยาวที่เมืองไฮท์ (School of Musketry at Hythe) ได้รับประกาศ-

^๖ หจข. ร.๕๓.๔๔/๑๒ พระยาราชวัลลภานุสิษฐ์ กราบบังคมทูล พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๖.

^๗ หจข. ร.๕๓.๔๔/๑๒ พระยาราชวัลลภานุสิษฐ์ กราบบังคมทูล พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๖.

^๘ พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จ
สุเรนทราธิบดี... หน้า ๒๖๔.

นียบัตรพิเศษและเหรียญแม่เป็น^๑

การศึกษาวิชาทหารอย่างเต็มใจยอมไม่เพียงพอสำหรับเจ้าฟ้ามหาจักรีราช
สยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งจะตอ้งเป็นพระเจ้าแผ่นดินปกครองบ้านเมืองต่อไป พระองค์
จำเป็นตอ้งรูวิชาการฝ่ายพลเรือนด้วย พระองค์จึงได้เสด็จเข้าศึกษาวิชาการพลเรือน
ณ วิทยาลัยไครสต์เชิร์ช (Christ Church) มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด (Oxford)
ได้ทรงศึกษาวิชาพงศาวดารว่าควยกฎหมายสำหรับปกครองบ้านเมืองของประเทศ
อังกฤษ ภาษาบาลี และสันสกฤต ขณะที่ทรงศึกษาได้รับคำชมเชยว่า มีพระปรีชาญาณ
เฉียบแหลมมาก^๑

สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาจักรีราช ทรงศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัยนี้จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๔
(ร.ศ. ๑๒๐) แต่ไม่ทรงได้รับปริญญาทั้งนี้เพราะพระองค์มิได้สอบไล่วิชาชั้นต้นเมื่อ
แรกเสด็จเข้าศึกษาตามข้อบังคับของมหาวิทยาลัย มีสเตอร์เวอร์นี มีสเตอร์โอลิเวีย
และมีสเตอร์แฮสเสล (Mr. Hassall) พระอาจารย์ของพระองค์ เห็นพ้องกันว่า
ควรจะทรงแต่งพงศาวดารสักเรื่องหนึ่งให้กับมหาวิทยาลัย เพื่อเป็นพระเกียรติยศที่ได้
เสด็จมาศึกษาในมหาวิทยาลัยนี้ จึงได้ทรงพระราชนิพนธ์ประวัติศาสตร์ยุโรปเรื่อง
War of the Polish Succession (สงครามสืบราชสมบัติโปแลนด์) ไว้
ให้แก่มหาวิทยาลัย^๒ ทางมหาวิทยาลัยจะถวายปริญญาเกียรตินิยมก็มิทรงรับ ในระหว่าง
ที่ทรงศึกษาอยู่ได้ทรงเข้าเป็นสมาชิกของสโมสรทางอักษรศาสตร์ คือ สโมสรบัลลังคอน

^๑ หจข. ร.๕๓.๔๘/๑๒ พระยาราชวัลลภานุสิษฐ์ กราบบังคมทูล พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๘.

^๒ หจข. ร.๕๓.๔๘/๑๒ พระยาราชวัลลภานุสิษฐ์ กราบบังคมทูล พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๘.

^๓ หจข. ร.๕๓.๔๘/๒๖ พระยาราชวัลลภานุสิษฐ์ กราบบังคมทูล พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๑๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๘.

(Bullington) สโมสรออกซฟอร์ดเพนซิ่ง (Oxford Fencing) สโมสรคาร์ดินัล สโมสร Twenty Debating และสโมสรคอสมโพลิแตน (Cosmopolitan) เป็นต้น^๑ สโมสรเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นสโมสรทางอักษรศาสตร์

เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด (Oxford) แล้ว ยังมีเวลาอีกเล็กน้อยก่อนจะเสด็จกลับประเทศไทยตามที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกำหนดไว้ คือ กลางปี พ.ศ. ๒๔๔๕ (ร.ศ. ๑๒๑) พระยาประสิทธิ์ศิลปการ^๒ อัครราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอน พระยาสุรียานุวัตร อัครราชทูตไทยประจำกรุงปารีส และเจ้าพระยาอภัยราชา (Mon. Rolin Jacquemyns) ได้ปรึกษากันเกี่ยวกับโปรแกรมการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธไว้ ๒ ประการ คือ^๓

๑. เมื่อสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดแล้ว จะเสด็จเข้าเรียนเสนาธิการทหารใน สตาฟ คอลเลจ (Staff College) อีก ๒ ปี
๒. หรือแบ่งเวลาไปเรียนภาษาเยอรมันและฝรั่งเศส ในประเทศเยอรมันและฝรั่งเศส

^๑ หจข. ร.๕๓.๔๘/๑๒ พระยาราชวัลลภานุสิษฐ์ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๘.

^๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ใ้พระยาประสิทธิ์ศิลปการออกไปเป็นอัครราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอน และเป็นผู้อำนวยการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ, พระเจ้าลูกยาเธอ แทนพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ในเดือน สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๘.

^๓ หจข. ร.๕๓.๔๘/๒๕ พระยาสุรียานุวัตร กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๒๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๐.

ใน ๒ ประการนี้ สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธทรงพอพระทัยที่จะได้เข้าเรียนใน Staff College แม้จะมีเวลาเรียนเพียง ๒ เดือนเท่านั้นก็ตาม ทรงให้เหตุผลว่าการเล่าเรียนทั้งหมดนั้นทรงทราบวิชาทหารดีกว่าวิชาอื่น จึงมีพระประสงค์จะทรงเรียนการทหารให้ทรงทราบการตลอด แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงอนุญาต ทรงเห็นว่าการเข้าเรียนใน Staff College นั้นจะเป็นการเสียเวลาไปเปล่า ๆ เพราะหลักสูตรกำหนดไว้ ๓ ปี แต่มีเวลาเรียนเพียง ๒ เดือนเท่านั้น คงไม่ได้รับความรู้อะไรมากนัก ทรงเห็นว่าวิชาทางพลเรือนซึ่งเป็นการจำเป็นสำหรับบ้านเมืองที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธควรจะเริ่มตนศึกษาเสียในตอนนี้คือ รัฐศาสตร์ (Political Science) "ลักษณะท่ากฎหมายสำหรับบ้านเมืองและหลักฐานซึ่งเป็นหัวใจต้นเค้าของกฎหมายที่เรียกว่า Principles of Legislation and Jurisprudence เรียนหลักฐานคอนสติติวเชอน ของนานาประเทศในยุโรป และ Political Economy and Finance" ๒ การเรียนในตอนนี้ให้เรียนโดยจัดการคุมถวายการสอนเป็นการส่วนพระองค์ พระยาประสิทธิ์ศัลการ มิสเตอร์ เวอร์นีย์ และ มิสเตอร์ วิมส์^๓ ได้จัดการตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยจัดไปรวมการเรียนของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธไว้ดังนี้ คือ

ร.๕๓/๒๕ พระยาประสิทธิ์ศัลการ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๑๒ มกราคม ร.ศ. ๑๑๕.

๒ หจข. ร.๕๓/๒๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยาประสิทธิ์ศัลการ ไม่มีวันที่.

^๓มิสเตอร์วิมส์ (Cochester Wemyss) ได้รับหน้าที่เป็นพระอภิบาลของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช และดูแลการศึกษาทั่วไปของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกยาเธอในยุโรปแทนกัปตันฮูม ซึ่งกราบถวายบังคมลาออกจากราชการตั้งแต่วันที่ ๒๑ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๔ เพื่อไปรับราชการในกองทัพอังกฤษทำสงครามบัวร์ (Boer) ในแอฟริกาใต้.

International Law หรือ Jurisprudence ทรงศึกษากับมิสเตอร์
โอลิเวียร์ (Mr. Olivier) Political Science และ Constitutional
History and Law ทรงศึกษากับมิสเตอร์โอลเดอร์ชอว์ (Mr. Oldershaw)
และภาษาฝรั่งเศส ทรงศึกษากับมองซีเออร์ เคอ เซเรนวิลล์ (Monsieur de
Cerenville)^๑

การที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร
ได้เสด็จไปศึกษา ณ ประเทศอังกฤษนั้น นอกจากจะได้รับประโยชน์ทางการศึกษา
แล้ว พระองค์ยังได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอันสูง เกียรติแทนองค์พระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมชนกนาถด้วย คือ ทรงเสด็จเยี่ยมเยือนราชสำนัก
ต่าง ๆ ในยุโรปและเสด็จแทนพระองค์ไปในงานพระราชพิธีอันสำคัญของราชสำนัก
เหล่านั้น เป็นการกระชับสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น เริ่มด้วยใน
พ.ศ. ๒๔๔๐ เสด็จไปร่วมงานฉลองพระชนมายุครบ ๖๐ พรรษา ของสมเด็จพระ
ราชินีวิกตอเรียแห่งอังกฤษ พ.ศ. ๒๔๔๑ เสด็จพระราชดำเนินในงานพระราชพิธีฝัง
พระศพสมเด็จพระนางหลุยซา พระมเหสี ของพระเจ้าคริสเตียนที่ ๘ แห่งเดนมาร์ก
พ.ศ. ๒๔๔๓ เสด็จไปช่วยในพิธีฝังพระศพตุ๊กกออฟเชกซ์โคเบิร์ก วันที่ ๑๘ กันยายน
พ.ศ. ๒๔๔๓ เสด็จเยี่ยมมองซีเออร์ดูเบต์ ประธานาธิบดีฝรั่งเศส

ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๔ - ๒๔๔๕ เป็นระยะเวลาที่สมเด็จพระบรม
โอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จเยี่ยมเยือนราชสำนัก
ต่าง ๆ ในยุโรปเพื่อถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์แก่ประมุขของประเทศเหล่านั้น ก่อน
ที่จะเสด็จกลับประเทศไทย ใน พ.ศ. ๒๔๔๔ (ร.ศ. ๑๒๐) ได้เสด็จเยี่ยมประเทศ
ต่าง ๆ หลายประเทศ คือ อิตาลี สเปน รัสเซีย ฟินแลนด์ อียิปต์ เป็นต้น ใน พ.ศ. ๒๔๔๕

^๑ หจข. ร.๕๓.๔๘/๓๑ พระยาราชวัลลภานุศิษฐ์ กราบบังคมทูล พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๑๗ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๐.

(ร.ศ. ๑๒๑) เสด็จเยี่ยมประเทศออสเตรเลีย อังการี ปอร์ตุเกส เดนมาร์ก เป็นต้น
 เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เสด็จกลับประเทศไทยใน พ.ศ. ๒๔๔๕ โดยประทับ
 เรือโดยสารของบริษัทเยอรมันช็อพีชต์บิสมาร์ค ระหว่างทางได้เสด็จประพาส
 ประเทศสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และฮ่องกง เสด็จถึงประเทศไทย เมื่อวันที่ ๒๗
 มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๕ โดยเรือพระที่นั่งมหาจักรี ซึ่งออกไปรับเสด็จถึงประเทศญี่ปุ่น
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จออกไปรับถึงเมืองสมุทรปราการ
 ทางกรุงเทพฯ ได้จัดเตรียมพิธีรับเสด็จสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร
 อย่างสมพระเกียรติ ทั้งมีงานพระราชทานเลี้ยงพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการและ
 พระบาท และราชทูตกงสุลผู้แทนต่างประเทศทั้งปวงด้วย

พระองค์ได้รับพระราชทานยศทหาร เป็น พลเอก จเรทหารบก และได้
 ทรงทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเหลือกิจการของสภาที่ปรึกษาราชการส่วนพระองค์ของพระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน เมื่อพระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๕๐ เมื่อ
 สมเด็จพระบรมชนกนาถเสด็จสวรรคตลง ในวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ จึงได้
 เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ ขณะนั้นพระชนมายุได้ ๓๐ พรรษา ทรงพระปรีชาญาณ
 ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชพิธีบรมราชาภิเษกจัดขึ้น ๒ ครั้ง
 คือ เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๓ และพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช
 ซึ่งจัดขึ้น ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน
 พ.ศ. ๒๔๕๔ ครั้งนี้จัดเป็นพระราชพิธีอย่างใหญ่ โดยเชิญผู้แทนรัฐบาลและผู้แทน
 ประมุขประเทศต่าง ๆ มาร่วมด้วย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำรง
 อยู่ในสิริราชสมบัติ ๑๕ ปี เสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘
 ทรงมีพระราชธิดาเพียงพระองค์เดียว คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงเพชรรัตนราชสุดา-
 สิริโสภาพรรณวดี

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการปรับปรุงประเทศตามแบบตะวันตก

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว บ้านเมืองไทยอยู่ในสภาพสมัยใหม่ ทั้งด้านการปกครอง วัฒนธรรม ประเพณีและชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย ทั้งนี้เพราะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับการศึกษาอยู่ในทวีปยุโรปเป็นเวลาถึง ๕ ปี ทรงเคยพบเห็นความเจริญรุ่งเรืองอันทันสมัยของประเทศในยุโรปและอเมริกามาแล้ว ดังนั้น พระราชประสงค์ขั้นต้นของพระองค์คือการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยตามแบบตะวันตกตามที่สมเด็จพระบรมชนกนาถได้ทรงดำเนินงานค้างอยู่ให้รุดหน้ายิ่งขึ้น

ด้านการศึกษา

การจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการดำเนินงานต่อจากสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยทรงเห็นว่าการศึกษาของชาติเป็นงานที่จะต้องรีบดำเนินงานโดยด่วน การจัดการศึกษาในรัชกาลนี้แบ่งออกได้เป็นช่วง ๆ ดังนี้

การจัดการศึกษาและวิธีดำเนินงาน พ.ศ. ๒๔๕๓ - พ.ศ. ๒๔๕๖

การจัดการศึกษาในช่วงนี้ได้มีการประชุมกัน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ ตกลงให้เป็นหน้าที่ของกระทรวงธรรมการ กระทรวงนครบาล และกระทรวงมหาดไทย ร่วมมือช่วยเหลือกันจัดดำเนินงานด้านการศึกษา โดยให้กระทรวงมหาดไทยรับผิดชอบจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาส่วนหัวเมือง ส่วนในกรุงเทพฯ เป็นหน้าที่ของกระทรวงนครบาล จุดมุ่งหมายของการสอนในตอนนั้นก็เพียงเพื่อให้เด็กได้อ่านออกเขียนได้เท่านั้น^๑ กระทรวงมหาดไทยได้ดำเนินงานจัดตั้งกรมการตำบลขึ้นทุกตำบล ตำบลละ ๓ คน เป็นเจ้าหน้าที่จัดการศึกษาขั้นต้นแคว้นประกอบด้วย กำนัน หรือหัวหน้าตำบล ๑ คน

^๑กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๗) หน้า ๑๕๕.

อธิการวัดโค้วค้ำหนึ่งในตำบลนั้น ๑ รูป และแพทย์ประจำตำบลอีก ๑ คน^๑ ส่วน
กระทรวงนครบาลจัดทำในปีต่อมา คือ พ.ศ. ๒๔๕๔

สำหรับการศึกษาที่สูงกว่าระดับมูลศึกษา กระทรวงธรรมการมีหน้าที่รับผิดชอบ
จัดดำเนินงานโดยตรง และได้ขยายงานออกไปอย่างแพร่หลาย เพื่อให้ประชาชน
ทุกคนมีความรู้ในการหาเลี้ยงชีพต่าง ๆ เช่น หัตถกรรม พาณิชยกรรม และการช่าง
เป็นต้น ซึ่งเป็นวิชาที่นอกเหนือจากการรับราชการเป็นเสมียน คงจะเห็นได้ว่า
กระทรวงธรรมการสนับสนุนให้มีการแสดงศิลปหัตถกรรมของนักเรียน ณ โรงเรียน
สวนกุหลาบเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๕ มีวัตถุประสงค์ "เพื่อจะ
แนะนำชักจูงให้เด็กชายหญิงในปัจจุบันนี้เอาใจใส่หัตถศิลปการหัตถกรรม ซึ่งเป็นทางเลี้ยง
ชีพต่าง ๆ เพื่อจะกันให้เด็กทั้งหลายพากันนิยมในการเป็นเสมียนในหน้อยลง"^๒

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนนโยบายนี้เป็นอย่างยิ่ง
ถึงกับมีพระราชดำรัสตอบในงานแสดงศิลปหัตถกรรมตอนหนึ่งว่า

...ว่าถึงการเลี้ยงชีพในทางหัตถกรรม เราผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินก็กล่าวยืนยันได้
ว่า ไม่เป็นการเลวทรามกว่าเป็นเสมียนหรือเป็นชวราชการ ดังที่คนเป็นอันมาก
ยังสำคัญคือนั้นเลย คงจะได้รับความทุกข์ของชุมเลี้ยงเช่นกัน คือ อดูตั้งตนให้เป็น
หลักฐานมั่นคงในการขายศิลปการใดแล้ว เราก็คงจะตั้งให้เป็นขุนนำขุนนางใด
ไม่ผิดอะไรกับผู้ที่รับราชการ...^๓

ในปีต่อมากระทรวงธรรมการได้จัดตั้งโรงเรียนเพาะช่างขึ้น เพื่อให้เป็น
โรงเรียนสำหรับฝึกการหัตถกรรม ปฏิมากรรม และจิตรกรรม นอกจากนี้ได้จัดตั้ง

^๑ หจข. ร.๒ศ.๑๐/๕ เรื่องจัดการศึกษาประชาบาลของราษฎรทั่วทุกมณฑล

^๒ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ และ ยู ยี่ ยอนสัน, ประวัติสังเขป
แห่งการศึกษาของประเทศสยาม, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพมหาอำมาตย์เอก
เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) พ.ศ. ๒๔๖๓, หน้า ๗๖.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

โรงเรียนพาณิชยการ เพื่อฝึกให้ราษฎรรู้จักการค้าขายขึ้นเป็นครั้งแรกที่วัดมหาพฤฒาราม และวัดราชบูรณะ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ความรู้ในวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการค้าขายเพื่อนำไปประกอบอาชีพ

โครงการจัดการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๕๒

การจัดการศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๓ - พ.ศ. ๒๔๕๖ มีข้อบกพร่องคือ ประชาชนไม่นิยมเรียนสายวิสามัญศึกษา มุ่งแต่จะเรียนวิชาสามัญศึกษา เพื่อออกมารับราชการ เป็นเสมือน กระทรวงธรรมการจึงได้วางรูปการศึกษาเสียใหม่ เน้นให้ราษฎรเห็นถึงความสำคัญของวิชาวิสามัญศึกษา และได้วางระเบียบการศึกษาบังคับขึ้น โครงการจัดการศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้กำหนดการศึกษาไว้ ๒ ประการ คือ

๑. สามัญศึกษา ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนความรู้ใด ๆ อันเป็นความรู้สามัญที่ทุกคนควรจะมี เช่น วิชาหนังสือ วิชาเลข และจรรยา เป็นต้น
๒. วิสามัญศึกษา ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนความรู้ใด ๆ อันเป็นความรู้พิเศษ ซึ่งบุคคลพึงเลือกเรียนเฉพาะสิ่งเฉพาะอย่าง ไม่จำเป็นต้องเรียนให้รู้ทุกคน เช่น วิชาครู วิชาแพทย์ วิชากฎหมาย วิชาช่างต่าง ๆ เป็นต้น

และการศึกษาทั้ง ๒ ประเภทนี้กำหนดเป็น

ก. การศึกษาบังคับ เรียกว่า ประถมศึกษา ได้แก่ ความรู้สามัญศึกษา และวิสามัญศึกษา ซึ่งราษฎรทุกคนพึงมีพื้นความรู้ เพื่อให้รู้จักผิดชอบชั่วดี และเป็นประโยชน์แก่ชีวิตประจำวัน รวมทั้งให้เป็นพลเมืองที่สามารถหาเลี้ยงชีพตามภูมิฐานะ และวงศ์ตระกูลของตนได้

ข. ภาคศึกษาพิเศษ เรียกว่า มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ซึ่งเป็นความรู้สายสามัญศึกษา และสายวิสามัญ ที่ไม่จำเป็นสำหรับทุกคนต้องเรียนรู้ และไม่บังคับ

ทั้งนี้ยอมขึ้นอยู่กับทุนทรัพย์และสติปัญญาของผู้เล่าเรียนที่จะเลือกเรียนได้ตามความพอใจ
จากโครงการศึกษานับนี้ผู้ที่ เป็นบิดามารดา และผู้ปกครองควรพิจารณา
สติปัญญาความสามารถ และทุนทรัพย์ให้สอดคล้องกับนิสัยของเด็ก เพื่อให้เกิดประโยชน์
แก่ตัวเด็กอย่างสมบูรณ์

โครงการจัดการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๕๕

โครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๖ มีวัตถุประสงค์ที่จะจัดตั้งให้ราษฎรสนใจ
เรียนสามัญศึกษาเป็นพื้นความรู้ และเรียนวิชาชีพอื่น ๆ ประกอบเพื่อต้องการแก้ไข
ทัศนคติของราษฎรที่เห็นว่าอาชีพใด ๆ ก็ตาม ย่อมต่ำต้อยกว่าการรับราชการ แต่ก็ไม่
สามารถจะแก้ไขได้ กระทรวงธรรมการจึงได้แก้ไขข้อบกพร่องของโครงการ พ.ศ. ๒๔๕๖
ให้รัดกุมยิ่งขึ้นและประกาศเป็นโครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๕ ซึ่งภายหลังจากการประกาศ
ใช้แล้วปรากฏว่าการศึกษาได้เจริญแพร่หลายออกไปมากทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง
กระทรวงธรรมการจึงได้จัดแบ่งมณฑลกรุงเทพฯ ออกเป็น ๕ แขวง มีนายตรวจแขวง
เป็นหัวหน้าตรวจตราพร้อมทั้งมีพนักงานจัดการโรงเรียน และกรรมการจังหวัดเป็นผู้
ตรวจตราโรงเรียนของบุคคลและโรงเรียนของท้องถิ่นด้วย^๒ สำหรับการศึกษาใน
ส่วนภูมิภาคได้จัดแบ่งออกเป็น ๔ ภาค มีข้าหลวงตรวจการภาคละคน มีหน้าที่ตรวจงาน
ด้านการศึกษาให้เป็นไปตามระเบียบแบบแผนของกระทรวงธรรมการ^๓ จะเห็นได้ว่า
การศึกษาในระยะนี้พยายามที่จะจัดให้แพร่หลายเป็น "การศึกษาสำหรับชาติ"

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

^๒ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ, หน้า ๒๕๓.

^๓ จารุวรรณ ไวยเจตน์, การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. ๒๔๖๔ - ๒๔๗๔,
(พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๗), หน้า ๔๐.

(National Education)° เพื่อให้ราษฎรทั้งชายและหญิงทุกคนได้ศึกษาตามควรแก่
 อรรถภาพของตน และจัดให้มีการศึกษาทั้งสามัญศึกษากับวิสามัญศึกษาควบคู่กันอย่าง
 เหมาะสม เพื่อให้บรรลุตามจุดหมายที่วางไว้ คือ ราษฎรจะต้องมีวิชาสามัญศึกษา
 เป็นพื้นฐานความรู้อันจะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตประจำวัน และเรียนวิสามัญศึกษาเป็น
 วิชาชีพคานต่าง ๆ ให้เต็มวิชาอยู่ในสาขานั้น ๆ มากยิ่งขึ้น ซึ่งจะ เป็นประโยชน์ต่อการ
 ประกอบอาชีพ รวมทั้งต้องการเปลี่ยนคตินิยมของการรับราชการให้ลดน้อยลงด้วย

กล่าวได้ว่าโครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้จัดการศึกษาตั้งแต่ระดับประถม
 ศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษา โดยได้ยกฐานะโรงเรียนข้าราชการพลเรือนขึ้นเป็น
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ ทั้งนี้เพราะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
 เจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริเห็นสมควรที่จะขยายโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้เป็นมหาวิทยาลัย เพื่อให้เป็นสถาบันสอนวิชาการ
 ระดับอุดมศึกษาเช่นเดียวกับอารยประเทศ^๒ ถึงข้อความที่ประกาศเมื่อวันที่ ๒๖
 มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ ว่า

...ทรงพระดำริเห็นสมควรจะขยายการศึกษาในโรงเรียนนี้ให้กว้างขวาง
 ยิ่งขึ้น คือไม่เฉพาะสำหรับผู้ที่จะได้เรียนเพื่อรับราชการเท่านั้น ผู้ใดที่มีความ
 ประสงค์จะศึกษาวิชาชั้นสูง ก็ให้เขาเรียนในโรงเรียนนี้ไปทั่วกัน เหตุฉะนั้นควร
 ประดิษฐานขึ้นเป็นชั้นมหาวิทยาลัย ให้เหมาะแก่ความต้องการแห่งสมัยเสียทีเดียว
 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของ
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นมหาวิทยาลัย พระราชทานนามว่า
 "จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย" เป็นอนุสาวรีย์สมพระเกียรติแห่งพระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าหลวง...^๓

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^๒ ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๔๕๕ - ๒๕๐๘, พิมพ์เป็นที่ระลึก
 ในวันครบห้าสิบปีของการสถาปนา, ๒๖ มีนาคม ๒๕๑๐, หน้า ๓๕.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกในประเทศไทย ในระยะแรกเปิดสอนมี คณะแพทยศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ซึ่งทำให้ราษฎรได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนตั้งแต่ระดับพื้นฐานจนถึงระดับมหาวิทยาลัยตามอัธยาศัยของแต่ละบุคคล

การจัดการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. ๒๔๖๔

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์จะให้ราษฎรทุกคนได้รับการศึกษาโดยทั่วกัน จึงจำเป็นต้องขยายการศึกษาออกไปให้แพร่หลายทั่วพระราชอาณาจักร ทรงพิจารณาเห็นว่าถึงเวลาแล้วที่จะได้ออกพระราชบัญญัติบังคับศึกษาแก่ราษฎร เพื่อให้การศึกษาระดับประถมศึกษาเจริญกว้างขวางเป็นการยกกระดับคนทั้งประเทศให้มีพื้นฐานความรู้อย่างทั่วถึงกัน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงศึกษาธิการดำเนินการร่างพระราชบัญญัติประถมศึกษาขึ้น และได้ประกาศใช้ เมื่อวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๔ โดยมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ เป็นต้นไป มีใจความสำคัญพอสรุปได้ คือ พระราชบัญญัตินี้ไม่ได้ประกาศใช้ทั่วพระราชอาณาจักร แต่ประกาศใช้เฉพาะอำเภอหรือตำบลที่เหมาะสมเท่านั้น โดยคำนึงถึงสถานที่เรียน ครู และเงินบำรุงการศึกษาที่จะเก็บได้สำหรับท้องถิ่นนั้น ๆ เด็กชายหญิงทุกคนอายุตั้งแต่ ๗ - ๑๔ ต้องเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาจนกว่าจะอ่านออกเขียนได้ และต้องมีเวลาเรียนอย่างน้อย ๔๐๐ ชั่วโมงในหนึ่งปี ถ้าเด็กคนใดอายุถึงเกณฑ์แล้ว บิดามารดาต้องไปจดทะเบียนชื่อเด็กไว้ ณ ที่ว่าการอำเภอ ถ้าไม่ปฏิบัติตามจะต้องถูกปรับไม่เกิน ๑๒ บาท ถ้าผู้ปกครองไม่ส่งเด็กเข้าโรงเรียนเมื่อได้รับหมายเตือนจะต้องถูกปรับไม่เกิน ๕๐ บาท เมื่อถูกปรับแล้วยังไม่ส่งเด็กเข้าโรงเรียนอีกจะต้องถูกปรับไม่เกิน ๑๐๐ บาท^๑

^๑ หจช. ร.๖๙.๒/๕ เรื่องพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. ๒๔๖๔.

จุดมุ่งหมายของพระราชบัญญัติประถมศึกษาต้องการให้เด็กทุกคนไม่เลือกเพศ เชื้อชาติ ศาสนา ที่มีอายุ ๗ - ๑๔ ปี ได้เข้าเรียนในชั้นประถมศึกษา เพื่อเป็นการยกระดับพื้นฐานความรู้ของประชาชนทั่วทั้งประเทศ นอกจากนั้นยังได้จัดการศึกษาให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของบ้านเมืองด้วย ดังจะเห็นได้ว่าการสอนวิชาชีวศึกษากานกสิกรรม หัตถกรรม และพาณิชยกรรมในระดับประถมศึกษาด้วย อันจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่เด็กเมื่อสำเร็จการศึกษาออกจากโรงเรียนไปแล้วก็สามารถนำวิชาความรู้เหล่านี้ไปประกอบอาชีพได้จริง ๆ จะเห็นได้ว่าการศึกษาของไทยเราที่ใคร่เริ่มเป็นแบบแผนมาตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจริญก้าวหน้ามากอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่การพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ ให้รุดหน้าเท่าเทียมอารยประเทศ

คานกฎหมายและการศาล

งานปรับปรุงกฎหมายและการศาลในสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นงานที่จะต้องกระทำอย่างรีบด่วน ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากสิทธิสภาพนอกอาณาเขตที่ไทยได้ทำสัญญาไว้กับประเทศตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ ๔ สิทธิสภาพนอกอาณาเขตเป็นเครื่องหมายที่แสดงว่าไทยสูญเสียเอกราชทางการศาล การที่ชาวต่างประเทศไม่ยอมขึ้นศาลไทยก็เนื่องมาจากการตัดสินลงโทษตามขบวนการยุติธรรมของไทยยังล่าหลังและป่าเถื่อนอยู่ หากกฎหมายและขบวนการยุติธรรมของไทยเป็นที่รับรองของต่างประเทศเมื่อใด เมื่อนั้นประเทศไทยก็จะหลุดพ้นจากขอบข่ายแห่งสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ทรงเร่งปฏิรูปประมวลกฎหมายให้เป็นแบบอารยประเทศ โดยทรงจ้างผู้เชี่ยวชาญกฎหมายชาวยุโรปมาเป็นที่ปรึกษาในการดำเนินงานแก้ไขปรับปรุงพระราชกำหนดกฎหมายของไทย ทรงประกาศใช้ประมวลกฎหมายลักษณะอาญาที่ได้ปรับปรุงใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ และทรงปฏิรูประเบียบการศาลยุติธรรมของไทย โดยประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๓๕ รวบรวมศาลต่าง ๆ ที่เคยขึ้นอยู่กับกรมและกระทรวงอื่น ๆ มาสังกัดอยู่กับกระทรวงโดยตรง การดำเนินงานของกระทรวงนี้โดยทรงจ้างนักกฎหมาย

ชาวต่างประเทศมาไว้เป็นที่ปรึกษาด้วย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงดำเนินพระราชโองบายในเรื่องนี้ต่อจากสมเด็จพระบรมชนกนาถ ทรงเร่งปฏิรูปประมวลกฎหมายและปรับปรุงการศึกษาให้เท่าเทียมอารยประเทศโดยเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการใหม่ ยกศาลฎีกาไปรวมอยู่ในกระทรวงยุติธรรม การชำระสะสางคดีก็รวดเร็วขึ้นกว่าแต่ก่อน ทำให้คดีค้างคางลดน้อยลง

ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ กระทรวงยุติธรรมได้รับโอนศาลในมณฑลเพชรบูรณ์จากกระทรวงมหาดไทยมาบังคับบัญชาต่อไปตามระเบียบ และได้จัดตั้งผู้พิพากษาใหม่หน้าที่ทำการชั้นสูงสุดศพกนค้ายชวตกรรมตามพระราชบัญญัติชั้นสูงสุดพลีกศพซึ่งโคตรวไว้ในปีนี้ด้วย

ในปีต่อมาได้ทรงตราพระราชบัญญัติหนายความขึ้น "ซึ่งเป็นที่หวังได้ว่าจะคุ้มครองพลเมือง จากการถูกละเมิดของเจ้าตอยหมอความ ซึ่งมาแอบแฝงหากินอยู่ในโรงศาล โดยตั้งตนว่าเป็นผู้รู้กฎหมายกันใด"

เมื่อได้ทรงตราพระราชบัญญัติหนายความขึ้นแล้ว ก็ได้ทรงจัดตั้งเนติบัณฑิตยสภาขึ้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำรุงวิชาการกฎหมายและควบคุมหนายความ พระองค์ทรงรับเป็นเนติบัณฑิตกิตติมศักดิ์แห่งเนติบัณฑิตยสภา เมื่อวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๗

ใน พ.ศ. ๒๔๕๘ โปรดให้โอนหน้าที่แผนกอัยการจากกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงนครบาลมารวมอยู่ในกระทรวงยุติธรรม ทรงโปรดให้ออกข้อบังคับวางระเบียบการแต่งกายผู้พิพากษา ตุลาการและหนายความ ทรงออกประกาศแก้ไขวิธีพิจารณาความตามพระราชบัญญัติภาษีสันโนให้เป็นความอาญา เพื่อแก้การขัดข้องเรื่องค่าธรรมเนียมและวิธีความของพนักงานอัยการ โปรดให้โอนศาลจังหวัดเพชรบูรณ์และ

^๑ทวี มุขพระโกษา, พระมหาธีรราชเจ้า, (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๖), หน้า ๓๓๗.

ศาลจังหวัดหล่มสักก็ มารวมขึ้นในความบังคับบัญชาศาลมณฑลพิษณุโลก โอนศาล
จังหวัดชัยภูมิและปทุมธานีจากเขตพระนครไปรวมขึ้นในความบังคับบัญชาของศาล
มณฑลกรุงเทพฯ ตั้งศาลมณฑลมหาสารคามขึ้นอีกศาลหนึ่ง แยกศาลจังหวัดกันจน ศาลจังหวัด
นครลำปาง ศาลจังหวัดแพร่ จากศาลมณฑลพายัพ มารวมอยู่ในความบังคับบัญชาของ
ศาลมณฑลมหาสารคาม

ใน พ.ศ. ๒๔๖๕ ใต้ทรงตราพระราชบัญญัติว่าด้วยสมุดเอกสารและหนังสือ
พิมพ์ เพื่อจัดระเบียบอันยังไม่เคยจัดขึ้นโดยอนุโลมตามหลักอารยประเทศอื่น ๆ ตรา
พระราชบัญญัติการแพทย์เพื่อควบคุมวางระเบียบบังคับและเลื่อนฐานะแห่งการประกอบ
โรคศิลป์ให้สูงขึ้น ออกพระราชบัญญัติมาตราซึ่ง ทรง วัด โปรกให้ตั้งระเบียบรวบรวม
หน้าที่กฎหมายไว้แห่งเดียว คือ ตั้งขึ้นเป็นกรมร่างกฎหมายขึ้นในกระทรวงยุติธรรม
โดยเลือกเอาเนติบัณฑิตผู้ชำนาญบรรจุนำเข้ารับราชการในกรมนี้

ทางคานกฎหมายก็ ใต้ทรงเร่งปฏิรูปกฎหมายไทยให้เป็นหลักแห่งความยุติธรรม
ตามสากลนิยมอย่างรีบด่วน โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดทำประมวลกฎหมาย
แพ่งและพาณิชย์ขึ้น ปรากฏว่าที่ออกประกาศใช้ครั้งแรกคือกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ
หนึ่ง และบรรพสองซึ่งว่าด้วยนิติกรรมและหนี้ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ ได้ประกาศใช้กฎหมาย
แพ่งและพาณิชย์บรรพสามว่าด้วยเอกเทศสัญญา และได้โปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะโรงเรียน
กฎหมายซึ่งตั้งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นเป็นโรงเรียนหลวง
สังกัดกระทรวงยุติธรรม และใน พ.ศ. ๒๔๖๗ ใต้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง
สถานศึกษา มีหน้าที่จัดระเบียบและวางหลักสูตรการศึกษา ตลอดจนควบคุมกิจการ
ของโรงเรียนกฎหมายโดยตรง

นโยบายทางด้านการต่างประเทศที่สำคัญของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว คือ การขอแก้ไขสนธิสัญญากับประเทศตะวันตกเพื่อเรียกร้องสิทธิสภาพนอก
อาณาเขตให้กลับคืนมา การที่พระองค์ตัดสินพระทัยนำประเทศเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร
ในสงครามโลกครั้งที่ ๑ นอกจากจะเป็นการส่งเสริมฐานะของไทยขึ้นทัดเทียมอารย-
ประเทศแล้ว ยังช่วยให้เกียรติยศชื่อเสียงของชาติเป็นที่รู้จักของนานาประเทศ และ
เป็นโอกาสสำคัญที่ทำให้ไทยมีโอกาสขอเสนอความเห็นใจเรื่องสภาพบีบคั้นทางสิทธิสภาพ

นอกอาณาเขตจากชาติมหาอำนาจ การติดต่อขอแก้ไขสนธิสัญญาได้เริ่มดำเนินการต่อเนื่องกันไปอย่างไคผลคือตลอดรัชสมัยของพระองค์ ปรากฏว่าสามารถตกลงแก้ไขสนธิสัญญาไม่เสมอภาค ซึ่งผู้กัมกัไทยมาตั้งแต่เซอร์ จอห์น บาวริง ในปี พ.ศ. ๒๓๘๘ กับประเทศมหาอำนาจได้เป็นผลสำเร็จถึง ๕ ชาติ คือ อเมริกา ฝรั่งเศส อังกฤษ เยอรมัน และญี่ปุ่น พระราชกรณียกิจทางคานแก้ไขสนธิสัญญากับต่างชาติของรัชกาลที่ ๒ นี้ คณะรัฐบาลซึ่งดำเนินการปกครองตำระบอบรัฐธรรมนูญได้ประสานงานต่อมาจนไทยสามารถยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตได้อย่างเด็ดขาด อำนาจสิทธิขาดทางการศาลและการเก็บภาษีกลับคืนมาเป็นของไทยอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. ๒๔๘๑

งานเศรษฐกิจและการคลัง

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กระทรวงพระคลังมหาสมบัติสามารถรวบรวมพระคลังในท้องที่ต่าง ๆ ทั่วพระราชอาณาจักรเข้ามาอยู่ในความบังคับบัญชาได้เป็นผลสำเร็จทำให้การปฏิบัติงานเป็นไปอย่างไคผลและรวดเร็วขึ้น โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนนามกรมตรวจและสารบัญชี เป็นกรมบัญชีกลาง มีหน้าที่ควบคุมเงินรายได้รายจ่ายของแผ่นดิน

เงินตรา ในปี พ.ศ. ๒๔๖๑ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดสร้างธนบัตรใบละหนึ่งบาทเพิ่มขึ้นอีกชนิดหนึ่ง และโปรดให้แก้ไขปรับปรุงในเรื่องเกี่ยวกับธนบัตรและเงินเหรียญต่าง ๆ ตลอดจนมีการผลิตเหรียญกษาปณ์ขึ้นใช้ ทรงประกาศเลิกใช้เหรียญเฟื้อง เบี้ยทองแดง และสตางค์ทองขาวอย่างเก่า ประกาศใช้เงินเหรียญสลึง ส่องสลึง อย่างใหม่ ประกาศเลิกใช้เงินเหรียญบาท ตราพระเกี้ยวและตรามงกุฎ

การจัดตั้งคลังออมสิน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งเสด็จออกไปทรงศึกษาวิชาการอยู่ในประเทศอังกฤษ ได้ทรงเห็นแบบอย่างและวิธีการคลังออมสิน ซึ่งดำเนินการอยู่ในประเทศอังกฤษ ภายใต้การอำนวยการของ Edinburgh Saving Bank ซึ่งเป็นคลังออมสินที่ทันสมัยแห่งแรกของอังกฤษ ก็ทรงสนพระทัยที่จะให้มีการคลังออมสิน

ขึ้นในประเทศไทยบ้าง ครั้นเมื่อพระองค์เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งคลังออมสินขึ้น และโปรดให้ตราพระราชบัญญัติคลังออมสินขึ้น โดยประกาศใช้ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๒ โปรดพระราชทานเงินคงพระคลังจำนวน ๑ แสนบาท เป็นเงินทุนในการจัดตั้งครั้งแรก

ทางด้านการเศรษฐกิจ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง "กรมสถิติพยากรณ์" ขึ้นเพื่อส่งเสริมการพาณิชย์และเศรษฐกิจของประเทศทั้งภายในและภายนอกให้เจริญก้าวหน้าขึ้น ต่อมาอีก ๕ เดือนก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง "กรมพาณิชย์" ขึ้นอีกกรมหนึ่งเพื่อดูแลด้านการค้าขาย และรวมเรียกใหม่ว่า "กรมพาณิชย์และสถิติพยากรณ์" ซึ่งได้ดำเนินงานในด้านการค้าขายมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๖๓ ซึ่งปรากฏว่าการค้าขายระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศได้เจริญขึ้นเป็นลำดับ ในสมัยนั้นเป็นเวลาประเทศต่าง ๆ พยายามแข่งขันกันแสวงหาความเจริญในการค้าขายเพื่อความมั่นคงถาวรแห่งเศรษฐกิจของประเทศของตน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าถึงเวลาแล้วที่ประเทศไทยควรจะมีระเบียบบำรุงเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และพาณิชย์กรรม เพื่อนำมาซึ่งความเจริญแห่งเศรษฐกิจของประเทศ เช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ บ้าง จึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง "สภาเผยแผ่พาณิชย์" ขึ้น เพื่อรวบรวมนโยบายการค้าและเศรษฐกิจ และให้ยกกรมพาณิชย์และสถิติพยากรณ์ขึ้นเป็นกระทรวงแต่อยู่ในบังคับบัญชาของสภาเผยแผ่พาณิชย์

ด้านการทหาร

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่สำเร็จการศึกษาวิชาทหารมาจากประเทศอังกฤษ จึงเป็นที่แน่นอนว่าพระองค์จะทรงทรงปรับปรุงกองทัพให้ยิ่งใหญ่และมั่นคงขึ้น งานชิ้นแรกที่ทรงกระทำภายหลังที่เสด็จขึ้นครองราชย์คือ การแยกทหารเรือออกจากกระทรวงกลาโหม เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๔๕๓ ยุบกรมยุทธนาธิการ ให้กระทรวงกลาโหมดำเนินงานเฉพาะกิจการทหารบก และให้มีกระทรวงทหารเรือดำเนินงานของฝ่ายทหารเรือ

ในการประกาศแยกการทหารเรือออกจากกระทรวงกลาโหม ให้กระทรวง
 กลาโหมว่าราชการเฉพาะทหารบกอย่างเดิวนั้น ก็ได้ให้มี "สภาป้องกันพระราช
 อาณาจักร" ขึ้นด้วยเพื่อประสานงานทั้งฝ่ายทหารบกและทหารเรือ ให้ดำเนินงานสอด
 คลองกัน คณะกรรมการของสภาป้องกันพระราชอาณาจักรได้แก่ เสนาบดีของ
 ๒ กระทรวง จอมพลทหารบก และจอมพลทหารเรือ เสนาธิการทหารบก และมีพระ
 มหาคษัตริย์เป็นประธาน เหตุผลที่ให้มีการแยกกระทรวงทหารเรือออกจากกระทรวง
 กลาโหมนั้น เป็นเพราะมีพระราชประสงค์ให้กิจการทหารเรือได้มั่นคงยิ่งขึ้น

การปรับปรุงพระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหาร

งานทหารบกก็อย่างหนึ่งที่ได้ทรงปรับปรุง คือ พระราชบัญญัติลักษณะการ
 เกณฑ์ทหาร ทั้งนี้เพราะพระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหาร พ.ศ. ๒๔๔๔ มีข้อบกพร่อง
 คือ กำหนดเกณฑ์คนตั้งแต่อายุ ๑๘ ปี ซึ่งถือว่าเป็นผลเสียมากกว่าผลดี เพราะร่างกาย
 ของเด็กหนุ่มอายุ ๑๘ ปี ยังคงเจริญเติบโตอีก การฝึกหัดทหารเป็นงานหนักตรากตรำ
 ร่างกายของเด็กหนุ่มยังไม่แข็งแรงพอจึงทนทานไม่ได้ และจะเป็นการยับยั้งความ
 เจริญทางร่างกายอีกด้วย อีกอย่างหนึ่งเด็กอายุ ๑๘ ปี ยังไม่ทันจะเรียนจบตามหลัก
 สูตรของกรมศึกษาธิการ ก็จะต้องขอยกเว้นการเกณฑ์ทหารกันอีก กระทรวงกลาโหม
 จึงขอพระราชทานเสนอให้เปลี่ยนหลักเกณฑ์เป็นเกณฑ์ทหารตั้งแต่อายุครบ ๒๑ - ๒๒ -
 ๒๓ ปี การที่ยกเว้นคนอายุ ๒๐ ปี ก็เพื่อให้คนหนุ่มได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในพุทธ-
 ศาสนาก่อน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้มีการปรับปรุงพระราช
 บัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหารขึ้น ทรงให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหาร
 พ.ศ. ๒๔๖๐ แทน เกณฑ์ชายที่มีอายุ ๒๑ ปีขึ้นไปแทนชายอายุ ๑๘ ปี แต่คนที่มีอายุตั้ง
 แต่ ๑๗ ปีขึ้นไปยังไม่ถึงเวลาเกณฑ์ต้องไปขึ้นทะเบียนกองเกินอัตราไว้ก่อน และได้
 ประกาศให้ข้าราชการไปขึ้นทะเบียนทหาร ถ้าไม่ไปขึ้นก็บรรจุตำแหน่งราชการไม่ได้

พ.ร.บ. ๑/๓๐ เจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ จิต กราบบังคมทูล พระบาท
 สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๐.

การเกณฑ์ทหารจึงได้เรียบริยตลอดมา

การอากาศยานในกองทัพบก

ความก้าวหน้าของกิจการทหารบกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกก้าวหนึ่ง คือ การกำเนิดอากาศยานในประเทศไทย ในตอนนั้นประเทศไทยมีเครื่องบินทั้งหมด ๘ เครื่อง โดยสั่งซื้อจากประเทศฝรั่งเศส คือ เบรเกต์บีก ๒ ชั้น ๘ เครื่อง นิเออปอร์ด บีกชั้นเดียว ๘ เครื่อง ตอนแรกกระทรวงกลาโหมจัดตั้งแผนกการบินให้อยู่ในบังคับบัญชาของจเรทหารช่าง และได้สร้างโรงเก็บเครื่องบินไว้ที่ตำบลสระปทุม และใช้บริเวณราชกรีฑาสโมสรปัจจุบันเป็นสนามบิน ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ที่ดอนเมืองใน พ.ศ. ๒๔๕๗ ยกฐานะแผนกการบินขึ้นเป็น "กองบินทหารบก" ในสมัยนั้นคนไทยมีความสามารถสร้างเครื่องบิน ๒ ชั้น แบบเบรเกต์ได้ โดยสั่งซื้อเครื่องบินจากต่างประเทศ แต่ส่วนประกอบอื่น ๆ ทำขึ้นเองภายในประเทศ^๑

"กองบินทหารบก" ได้กลายมาเป็นกองทัพอากาศในปัจจุบันนี้

กิจการทหารบกไทยนับว่าทันสมัยและเป็นที่รู้จักแก่ชาวโลกในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นั่นคือ การที่ไทยได้ส่งทหารบกไปร่วมรบในสมรภูมียุโรปในสงครามโลกครั้งที่ ๑ พระบรมราชวินิจฉัยที่ถูกต้องจนประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นผู้มีชัยในสงครามนั้น สมควรที่พระองค์จะได้รับการยกย่องในพระปรีชาสามารถเป็นอย่างยิ่ง

ทรงวางรากฐานประชาธิปไตย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงศึกษาอยู่ ณ ประเทศอังกฤษ ซึ่งเป็นประเทศแม่บทของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยมาเป็นเวลานาน ตลอดระยะเวลาที่ทรงศึกษาอยู่ที่ได้ศึกษาวิธีการต่าง ๆ ในกิจการแผ่นดินและรัฐประศาสน์นโยบายมาเป็นอย่างดี เมื่อเสด็จกลับประเทศไทยแล้ว ทรงมีพระราชดำริที่จะปลูกฝังระบอบ

^๑ หจช. ร.๒ก.๑๕ เรื่องย้ายกองบินไปอยู่ที่ดอนเมือง.

ประชาธิปไตยแก่ราษฎรของพระองค์ แต่การที่จะให้โดยวิธีใดนั้น พระองค์ทรงตระหนักดี ดังนั้น พระองค์จึงทำการทดลองประชาธิปไตยในหมู่กลุ่มน้อยก่อนว่าจะได้ผลอย่างไร จึงได้ตั้งคูสิดธานีเมืองประชาธิปไตยขึ้น

การสร้างคูสิดธานีมีเจตนาจะสอนการปกครองระบอบเทศบาล ซึ่งจะเป็นการวางพื้นฐานระบอบประชาธิปไตยให้แก่ข้าราชการสำนักของพระองค์เองก่อน หากได้ผลเป็นที่พอพระทัยแล้วก็จะได้ขยายงานต่อไป

การสร้างคูสิดธานีนี้เป็นงานใหญ่มาก มีการคัดถนนหนทาง สร้างวัดวาอาราม สถานที่รัฐบาล แบ่งเขตอำเภอและตำบล สร้างพระราชวัง แบ่งเนื้อที่เป็นตอน ๆ ขนาดสองเมตรและบางที่ก็มากกว่านี้ แล้วสร้างเมืองให้ข้าราชการผู้ใหญ่ที่ทรงคุณเคยและพวกข้าราชการสำนักเป็นสมาชิก เรียกว่า หวยนาคร ให้มาสร้างบ้านเรือนท่ามาหาเลี้ยงชีพในที่ดินที่สมมติว่ากรวางว่างเปล่า ส่วนคนภายนอกข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เสนาบดี หรือปลัดกระทรวงจะนำเข้ามาเป็นหวยนาครก็ได้ แต่ต้องเป็นผู้ที่ผู้นำมารับรอง เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ถิ่นน้ำลงทะเลเบียนเป็นสมาชิกได้ สมาชิกมีสิทธิที่จะจับจองที่ดินในอาณาเขตคูสิดธานี ปลูกสร้างบ้านเรือนท่ากินได้คนละแปลง และรัฐบาลแห่งคูสิดธานีออกโฉนดให้ไว้เป็นหลักฐาน พระองค์เองก็ทรงเป็นหวยนาครคนหนึ่ง ยึดอาชีพทนายความและพ่อค้าในนามว่า "ท่านราม ณ กรุงเทพฯ" ทรงรับจ้างทำกิจการต่าง ๆ เช่นเดียวกับบุคคลอื่น ๆ เช่น รับจ้างเขียนแผนผังการก่อสร้าง เขียนโฉนด เป็นต้น

เมื่อมีหวยนาครมาจัดสร้างบ้านเรือนมากขึ้น พระองค์ก็ทรงสร้างรัฐสภาขึ้น มีสถานที่ทำการของรัฐบาลและของนคราภิบาลอย่างถาวร มีสโมสร และโฮเต็ล สโมสรให้ชื่อว่า "สโมสรราชเสวก" โฮเต็ลตั้งชื่อว่า "เมโตะโปล" ทรงจัดการบ้านเมือง โดยตั้งเจ้าหน้าที่รัฐบาลครบทุกหน่วย มีพนักงานเกษตร หอทะเลเบียน ไปรษณีย์ สรรพากร ตำรวจ นายอำเภอ จนถึงเจ้าเมืองและเทศาภิบาล ตลอดจนเสมียนพนักงานของรัฐบาลทุกแผนกมีเจ้าหน้าที่ตุลาการ มีศาล และธนาคารอย่างครบถ้วน ทรงตั้งข้าราชการทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อย ที่ทรงเห็นว่าสมควรแก่ตำแหน่งหน้าที่ที่ถนัด มีสำนักงาน

ทรัพย์สินของรัฐบาล และพระคลังข้างที่ส่วนพระองค์ และทรงพระราชทานทุนจัดตั้ง
ธนาคารออมสินขึ้น^๑ พระองค์ได้ประกาศพระบรมราชโองการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
มีรัฐธรรมนูญปกครองบ้านเมืองแบบอารยประเทศ ประชุมทนายนคร เลือกตั้งเขษมบุรุษ
ประจำตำบล ตั้งจังหวัด และอำเภอมี ๒ ตำบล

ในวันที่ ๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๑ ได้ทรงประกาศใช้ "รัฐธรรมนูญลักษณะ
ปกครองคณะนคราภิบาล" ให้สิทธิแก่ทนายนคร ในอันที่จะเลือกหัวหน้าคนหนึ่งเป็นผู้
ปกครอง เรียกว่า นคราภิบาล ผู้ใดสามารถจะเป็นนคราภิบาลได้ให้ยื่นความจำนง
สมัครเลือกตั้งเป็นผู้แทน ตำบลละหนึ่งคน ได้ทรงประกาศใช้บทบัญญัติว่าด้วยวิธีการ
สมัครเข้ารับเลือกตั้ง วิธีโฆษณาหาเสียง และการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งตามแบบปัจจุบัน
นคราภิบาลมีอำนาจที่จะเลือกคณะนคราภิบาลสำหรับรวมบริหารงานปกครอง และมีหน้าที่
คอยดูแลความทุกข์สุขของราษฎรทุกอย่าง

นอกจากนี้แล้วก็มีเขษมบุรุษ ซึ่งเป็นผู้แทนที่ทนายนคร เลือกจากผู้มีคุณสมบัติ
ตามบทบัญญัติอำเภอละ ๑ คน เข้าไปนั่งในสภากรรมการนคราภิบาล เพื่อออกเสียง
ในการบริหารแทนราษฎรตามอำเภอของตน เขษมบุรุษนี้มี ๒ ประเภท คือ ประเภท
ที่ราษฎรเลือกขึ้นมา กับ เขษมบุรุษกิตติมศักดิ์ ซึ่งได้แก่ บุคคลที่ทำความชอบในราชการ
มานานแล้ว หรืออยู่ที่ประชาชนนับถือ ก็อนุญาตให้คณะนคราภิบาลแต่งตั้งได้

การทดลองระบอบปกครองใน "คูสิดธานี" นี้เมื่อพิจารณาแล้วเปรียบได้กับ
ลักษณะเทศบาลนครหรือแบบเทศบาลเมือง อันเป็นส่วนหนึ่งของการปกครองของ
ประเทศในปัจจุบัน แต่ในค่านปฏิบัติการนั้นได้ก้าวหน้าไปกว่านั้นมาก โดยที่ได้ทรงนำให้
ราษฎรรู้จักเสรีภาพในการเมือง เกือบจะเข้าขั้นรัฐสภาทีเดียว ทั้งนี้เห็นได้จากที่ต่อมา
ได้ทรงจัดให้คูสิดธานีมีพรรคการเมืองรวมเป็น ๒ พรรค^๒

^๑พระยานรเทพปริกา, "คูสิดธานี" อักษรานุกรณ, ฉบับมหาธีรราชรำลึก
(มกราคม, ๒๕๐๐) หน้า ๗.

^๒ไสว พรหมณี, "คูสิดธานี" รัฐศาสตร์, (๒๔๘๘) หน้า ๑๓๓.